

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Vychádza s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej
republiky*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Martin Chochol, Bronisla-
va Chocholová, Nicol Janočková,
Ján Kačala, † Anna Maričová, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Satinská, Mária
Šimková, Iveta Vančová, Pavol
Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

DUCHKOVÁ, Silvia: O niektorých starších a novších názvoch poplatkov	193
GURIČANOVÁ, Dana: Substantíva s príponou <i>-ište</i> a zdrobneniny za- končené na <i>-ce</i>	200
MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Nielen o prí- davnom mene <i>odpovedný</i>	213

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

MARIČOVÁ, Anna: Kukurica vo vý- žive staropazovských Slovákov.....	219
---	-----

ROZLIČNOSTI

Spojenie <i>výdajník vody</i> a iné súvisiace výrazy. S. Mislovičová	224
Latinské frázy <i>deus ex machina</i> a <i>vis maior</i> : dve strany tej istej mince. T. Hamar	227

SPRÁVY A POSUDKY

Za profesorkou Annou Maričovou (21. júla 1951 – 23. júna 2016). E. Dvor- nícká	229
Za PhDr. Máriou Ivanovou-Šalingo- vou, CSc. M. Považaj	233
Medzinárodná vedecká konferencia (Socio)lingvistika, jej perspektívy, limity a mýty. B. Chocholová ...	235
Pripomenuli sme si sté výročie naro- denia jazykovedca Jozefa Ružičku. J. Kmiťová	240
Náhľad do takmer zabudnutého sveta. L. Satinská	244

SPYTOVALI STE SA

<i>Webinár</i> . K. Kálmánová	248
Prečo nie sú vybrané slová na spolu- hlásku <i>f</i> ? S. Duchková	249

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (22).
M. P o v a Ź a j 250

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

- Rola papiera?* I. V a n ě o v á 256

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 50, 2016, č. 4 (15. 8. 2016). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2016

Cena 1,40 €

O niektorých starších a novších názvoch poplatkov a príspevkov

SILVIA DUCHKOVÁ

Poplatky a príspevky rozličného druhu sa v slovenčine bežne pomenúvajú jednoslovnými výrazmi, ktoré sú najčastejšie zakončené na príponu *-né* a variantnú príponu *-ovné*, ale aj na prípony *-ské*, *-(c)ké*, *-ovské* či *-ové* (napr. *odškod-né*, *cest-ovné*, *člen-ské*, *vdovec-ké*, *správ-c-ovské*, *batožin-ové*). Ide o substantivizované (spodstatnené) prídavné mená stredného rodu, ktoré vznikli pôvodne zo slovesných základov, napr. *balné* (od slovesa *balit'*), *predplatné* (od *predplatiť*), *odškodné* (od *odškodniť*), *parkovné* (od *parkovať*), alebo z podstatných mien: *nájomné* (od podstatného mena *nájom*), *poštovné* (od *pošta*), *členské* (od *člen*), *vdovské* (od *vdova*), *nemocenské* (od zastaraného slova *nemoc*), *vdovecké* (od *vdovec*), *správ-covské* (od *správca*), *batožinové* (od *batožina*). Pri niektorých názvoch mohlo byť odvodzovacím základom sloveso i podstatné meno, napr. *odlučné* (*odlúčiť* [sa] i *odluka*), *záručné* (*zaručiť* [sa] i *záruka*), *manipulačné* (*manipulovať* i *manipulácia*), *cestovné* (*cestovať* i *cesta*). Všetky tieto názvy vznikli z opisného pomenovania, ktorého štruktúru možno vyjadriť ako „poplatok, peňažná dávka, finančný príspevok, odmena, ktoré sa platia, resp. poskytujú za to, čo pomenúva odvodzovací základ“: *balné* „poplatok za zabalenie tovaru posielaného zákazníkovi“, *vodné* „poplatok za odber vody“, *členské* „povinný peňažný

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* (VEGA č. 2/0125/14).

príspevok člena spolku, organizácie“; *nemocenské* „peňažná dávka vyplácaná práceneschopnému poistencovi namiesto mzdy“, *materské* „nemocenská dávka poskytovaná matke v období tehotenstva a starostlivosti o narodené dieťa“, *odškodné* „finančná náhrada za spôsobenú škodu“, *bolestné* „peňažná náhrada za utrpenú bolesť“.

Názvami príležitostných výslužiek, darov a odmien v slovenských nárečiach, medzi ktorými je nemálo názvov na príponu *-né*, sa zaoberal J. R. Nižnanský (1984). Spomedzi mnohých spomeňme názvy *jarmočné* „darček z jarmoku“, *šibačné* „výslužka zo šibačky“, *hodovné* „výslužka z hodov, z výročia posviacky kostola“, *svadobné* „výslužka zo svadby“. Početnú skupinu tu tvoria názvy zakončené na príponu *-ové*, napr. *krštenkové* „výslužka z krstín“, *oberačkové* „podarúanky z obaračky hrozna a iného ovocia“ či *zabíjačkové*, *zakáľačkové* „výslužka zo zabíjačky, zakáľačky“; viaceré sa uplatňujú ako variantné k pomenovaniam na *-né*, porov. *šibačkové*, *hodové* (aj *odpustové*), *svadbové*. Na danú tematiku autor nadviazal príspevkom o pomenovaniach príležitostných počastovaní (1985), napr. *počastné* „jarmočné počastovanie“, *rozlučkové*, *rozlučné*, *odstupné* i *odchodné* „zapíjanie odchodu richtára“, *prístupné*, *nástupné* „pripíjanie na nového richtára“ a i. Z uvedených názvov sa pristavíme pri výrazoch *odstupné*, *odchodné* a porovnáme ich výklad v slovníkoch so súčasným stavom. Slovník slovenského jazyka (2. zv., 1960; ďalej SSJ) definuje slovo *odstupné* ako právnický termín vo význame „peňažná čiastka, odmena vyplatená tomu, kto sa dobrovoľne zriekne niečoho“ a podobne vykladá slovo *odstupné* Krátky slovník slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ): „peňažná suma zaplatená pri odstúpení od zmluvy, od výhody ap.“. V súčasnej slovenčine sa výrazom *odstupné* pomenúva peňažná suma, ktorá sa vypláca zamestnancovi pri skončení pracovného pomeru. Modifikáciu významu registrujeme aj pri názve *odchodné*: KSSJ ho definuje ako peňažnú sumu zaplatenú pracovníkovi pri odchode zo zamestnania, prípadne z funkcie, SSJ ho nezachytáva. V súčasnej jazykovej praxi v súlade s legislatívou sa slovom *odchodné* označuje peňažná suma, ktorá sa vypláca zamestnancovi pri prvom odchode do dôchodku.

Aj I. Masár sa v článku *Jednoslovné termíny a univerbizácia v odbornej terminológii* (1990) venuje substantivizácii ako jednému zo spôsobov tvorenia univerbizovaných termínov. Konštatuje, že vo viacerých terminológiách sú substantivizáciou utvorené názvy poplatkov, pričom uvádza

príklady z dopravnej terminológie, ako *batožinové, prístavné, váhové, dezinfekčné, nákladné, výkladné, prekladné*, a z banickej terminológie, napr. *merné – merný poplatok*.

Názvom poplatkov a príjmov v slovenčine sa podrobnejšie zaoberala K. Hegerová (1991). Vo svojom článku sa zamerala na názvy zakončené na príponu *-né/-ovné*, ktoré rozdelila podľa oblasti používania do jednotlivých skupín (napr. názvy poplatkov za dopravu, za právnické úkony a rozličné služby, názvy príjmov súvisiacich so zamestnaním a s pracovnými úkonmi, názvy sociálnych dávok a pod.). Medzi poplatkami za právnické úkony spomína názov *rozsudochné* „poplatok platený súdu za vykonanie rozsudku“ a *znalečné* ako pomenovanie odmeny za znalecký posudok pri súde. Pozrime sa na tieto názvy bližšie.

Slovo *rozsudochné* eviduje Právnický terminologický slovník z r. 1952 (ďalej PTS). Z výkladových slovníkov ho zachytáva SSJ (3. zv., 1963) s definíciou „poplatok za vykonanie rozsudku“ a s kvalifikátorom *právnický výraz*. Pri slove *rozsudok* uvádza odvodené prídavné meno *rozsudkový* s príkladmi *rozsudkový výrok, rozsudkový poplatok*. Adjektívum *rozsudkový* je prihniezdované pri slove *rozsudok* aj v Pravidlách slovenského pravopisu (2013; ďalej PSP). Slovné spojenie *rozsudkový výrok* nachádzame ako slovenský ekvivalent českého právnického výrazu *rozsudečný výrok* i v Česko-slovenskom slovníku (1979; ďalej ČSS) v rámci hesla *rozsudečný*. Na základe lexikografického spracovania, opierajúc sa o dvojslovné pomenovanie *rozsudkový poplatok*, ktoré sa dá chápať ako dvojslovný variant názvu *rozsudochné*, núka sa tu záver, že pri pomenovaní tohto poplatku by sa malo vychádzať z prídavného mena *rozsudkový* a daný poplatok by sa v spisovnej slovenčine mal nazývať *rozsudkové*. Možno doplniť, že názov *rozsudochné*, ale ani *rozsudkové* sme v legislatívnych textoch nenašli.

V súvislosti so slovom *rozsudochné* sa môžeme oprieť o iný právnický termín s rovnakou slovtvornou štruktúrou – *svedochné*. Označuje sa ním suma poskytnutá svedkovi na náhradu výdavkov spojených so svedčením na súde. Výraz *svedochné* zachytáva nielen PTS a SSJ (4. zv., 1965), ale aj KSSJ a prvýkrát PSP v treťom vydaní z roku 2000. Slovenský ekvivalent *svedochné* sa uvádza pri hesle *svědečné* i v ČSS. Pre úplnosť možno doplniť, že kým všetky citované slovníky uvádzajú pri slove *svedok* iba adjektívnu odvodeninu *svedecký*, v Historickom slovníku slovenského jazyka (5. zv.,

2000, s. 573) popri prídavnom mene *svedecký* nachádzame variant *svedečný* s výkladom významu „ktorý svedčí“.

Slovom *svedočné* sa zaoberal J. Jacko (1970). Konštatuje, že toto substantivizované prídavné meno vzniklo z podstatného mena *svedok* príponou *-né*, pričom kmeňová spoluhláska *k* v odvodzovacom základe sa pri derivácii alternovala so spoluhláskou *č*: *svedok* → *svedoč-né*. Zároveň vymenúva analogické deriváty *jarmočný* od *jarmok*, *sviatočný* od *sviatok* a *piatočný* od *piatok* (tu treba poznamenať, že adjektívum *piatočný* od podstatného mena *piatok* nachádzame iba v SSJ [3. zv., 1963], a to ako variant prídavného mena *piatkový*, pričom je pri ňom kvalifikátor *trochu zastarané*; ČSS pri adjektíve *páteční* takisto uvádza iba slovenský tvar *piatkový*). J. Jacko dodáva, že spomenuté podstatné mená síce nepomenúvajú osobu, no analogicky podľa nich možno aj od substantíva *svedok* vytvoriť substantivizované prídavné meno *svedočné* (ako *jarmočné*). Výklad spočívajúci v alternácii *k/č* pri odvodzovaní možno aplikovať aj na slovo *rozsudočné* (*rozsudok* – *rozsudoč-né*).

Slovo *svedočné* spomína i K. Palkovič (1979) v článku, v ktorom sa venuje odvodeninám od podstatných mien s pohyblivou hláskou. Ako píše, ak sa odvodzovacia prípona začína spoluhláskou, odvodeniny sa tvoria s ponechaním vkladnej hlásky v slovotvornom základe, napr. *pupok* – *pupočný*, *sviatok* – *sviatočný*, *faloš* – *falošný*, *nájom* – *nájomný*; ak sa prípona začína samohláskou, odvodeniny sa tvoria bez vkladnej samohlásky, napr. *pupkáč*, *sviatkovať*, *falšovať*, *piatkový*. Autor poznamenáva, že iba zriedka je v odvodenom slove iná vkladná hláska ako v základnom, východiskovom slove, napr. *koniec* – *konečný*, *viator* – *veterný*, *bubon* – *bubeník*, *svedok* – *svedecký*, *svedectvo*, ale *svedočné* (práv. termín).

Na rozdiel od slova *rozsudočné* sa výraz *znalečné* vyskytuje v mnohých legislatívnych textoch; spomeňme napr. zákon o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch, vyhlášku o odmenách a náhradách za čas pre znalcov, tlmočníkov a prekladateľov, zákon o spotrebiteľskom rozhodcovskom konaní, daňový poriadok, exekučný poriadok, ale aj iné právne normy. Slovo *znalečné* okrem PTS zachytáva SSJ (5. zv., 1965) ako právnický výraz s významom „odmena za znalecký posudok pri súde“. ČSS pri českom právnickom výraze *znalečné* uvádza slovenský ekvivalent *znalcovské* s rovnakým výkladom významu, v iných slovníkoch výraz *znalcovské* nenájdeme. Takisto v nijakej lexikografickej príručke nie je prídavné meno *znalečný* ani *znalcovský*.

Základovým slovom oboch prídavných mien je podstatné meno *znalec*. Pri heslovom slove *znalec* všetky výkladové slovníky uvádzajú ako odvodené adjektívum *znalecký*. Výraz *znalečné* nemožno hodnotiť ako „legitímny“ výsledok derivácie spojenej s alternáciou spoluhlásky *c* v odvodzovacom základe so spoluhláskou *č*. Kým pri termínoch *svedočné* a *rozsudोčné* išlo o deriváciu alternáciou motivovanú úsilím zachovať nezmenený slovtvorný základ (zároveň pri fungovaní odvodených prídavných mien s vkladnou hláskou – porov. *rozsudok* – *rozsudkový*, *svedok* – *svedecký*; tu navyše s inou vkladnou hláskou, ako je v základovom slove), pri slove *znalec* takáto potreba nie je, pretože vzťahové prídavné meno utvoríme jednoducho pridaním prípony *-ký* k základu. Názov odmeny za *znalecký* posudok pri súde by preto podľa nášho názoru mal vychádzať z prídavného mena *znalecký* a príslušná odmena by sa mala nazývať *znalecké*. Pokiaľ ide o výraz *znalcovské* utvorený od slova *znalec* príponou *-ovské*, zo slovtvorného hľadiska ho nemožno odmietnuť. J. Horecký (1971, s. 176 – 177) označuje príponu *-ovský* ako variant prípony *-ský* vzťahových prídavných mien za výraznú a významovo vyhranenú. Tvoria sa ňou prídavné mená k neodvodeným názvom osôb, napr. *synovský*, *kmotrovský*, *otcovský*, *katovský*, *hostovský*, ale aj k niektorým odvodeným názvom osôb, napr. *nováčikovský*. Pri voľbe medzi podobami *znalecké* a *znalcovské* dávame prednosť podobe *znalecké* (teda bez zánikovej alternácie *-e-/o* ako v prípade *znalec* → *znalc-ovské*), ktorá má oporu v novšom právnickom výraze *vdovecké* utvorenom analogicky od substantíva *vdovec* príponou *-ké*. Názov *znalecké* navrhovali pri korektúrach právnych textov aj pracovníci oddelenia jazykovej kultúry a terminológie JÚLŠ SAV.

Z lexikografiky ešte nezachytených, ale v legislatíve etablovaných názvov poplatkov s príponou *-né* spomeňme názov *tlmočné*, ktorým sa označuje odmena za tlmočnicke a prekladateľské služby. Výraz *tlmočné* je systémo-vo utvorený od slovesa *tlmočiť* príponou *-né*.

Medzi poplatky za rozličné služby K. Hegerová zaradila i názov *výpalné*, ktorý v zhode so SSJ (5. zv., 1965) definuje ako poplatok vynucovaný v minulosti nepriateľskými vojskami pod vyhrážkou vypálenia, pričom dodáva, že v súčasnosti sa slovom *výpalné* môže označovať poplatok za vypálenie niečoho. KSSJ vo 4. vydaní z r. 2003 doplnil slovo *výpalné* v súčasnom význame „poplatok násilne vyžadovaný od majiteľa podniku, prevádzkarne, obchodu ap. za vnútenú ochranu pod hrozbou ich zničenia (vypálenia)“ s kvalifikátorom *publicizmus*.

Ako revitalizovaný možno hodnotiť názov *vianočné*, ktoré zaznamenáva SSJ (5. zv., 1965) s výkladom významu „zvláštny príplatok, ktorý sa niekedy vyplácal zamestnancom pred Vianocami“. Názov *vianočné* sa oživil v publicistike po politicko-spoločenských zmenách v 90. rokoch a neskoršom vydaní zákona o poskytovaní vianočného príspevku niektorým poberteľom dôchodku.

Chceme spomenúť aj názov *štartovné*, ktorého význam vykladajú slovníky nejednotne. V KSSJ sa definuje ako „peňažná náhrada, odmena za účasť na pretekoch“ a podobne v Slovníku cudzích slov „(finančná) odmena za účasť na pretekoch“ (2005). Veľký slovník cudzích slov (2000) zachytáva slovo *štartovné* v troch významoch: ako športový výraz vo význame 1. „suma vyberaná usporiadateľom od účastníkov hier na krytie nákladov podujatia; vklad do turnaja“, 2. „finančná odmena špičkovým hráčom za účasť na pretekoch“ a ako administratívny výraz vo význame 3. „finančný príspevok (obyč. vo výške mesačného platu) zamestnancom prosperujúcich podnikov, bánk a pod. na začiatku nového roka“. V súčasnom jazyku sa slovo *štartovné* používa v prvom citovanom význame.

Z nových výrazov na *-né* nemožno nespomenúť názov *šrotovné*, ktorý sa po prvý raz objavil v spojitosti so štátnym príspevkom na nový automobil pri likvidácii starého, ktorého cieľom bola podpora predaja nových áut. Slovo *šrotovné* sa rýchlo ujalo a rozšírilo aj do iných predajných oblastí, najmä do oblasti elektrospotrebičov a elektronických zariadení. Tu sa slovom *šrotovné* nazýva finančný príspevok (zľava) na nákup nových, často energeticky úspornejších výrobkov (chladničiek, práčok, umývačiek, vysávačov, televízorov, počítačov, notebookov, mobilov) za odovzdanie starých alebo nefunkčných na likvidáciu, čím sa prispieva k recyklovaniu elektroodpadu.

Na záver konštatujeme, že jednoslovné substantivizované adjektívne názvy poplatkov a peňažných príspevkov sú v slovenčine hojne zastúpené. Najfrekventovanejšie sú názvy s príponou *-né/-ovné*, o niečo menej početné sú názvy s príponami *-ské*, *-(c)ké*, *-ovské* a *-ové*. Mnohé sa uplatňujú ako termíny v oblasti telekomunikácií, pošty, dopravy a rozličných služieb, v právnej, pracovno-sociálnej, administratívnej oblasti atď. Niektoré majú dvojslovný náprotivok, napr. *manipulačné* ← *manipulačný poplatok*, *parkovné* ← *parkovací poplatok*, *kurzovné* ← *kurzový poplatok*, *štartovné* ← *štartovný/štartovací poplatok*; *vianočné* ← *vianočný príspevok*, *nemocenské* (hovorovo aj *nemocenská*)

← *nemocenská dávka*, *materské* (hovorovo aj *materská*, napr. *poberať materskú*) ← *materský príspevok/materská dávka*. Pri substantivizovaných prídavných menách pomenúvajúcich poplatky a príspevky nastala zmena gramatického rodu, a to prechod od mužského, prípadne ženského rodu k strednému rodu, pričom pri niektorých sa paralelne používa substantivizované prídavné meno ženského rodu (*nemocenská*, *materská*). Doplňme, že univerbizovaným prídavným menom *materská* sa v základnom význame označuje materská dovolenka. V legislatíve sa niekedy používa iba jednoslovný názov, napr. *materské*, *nemocenské* (v právnych predpisoch *nemocenské* je iba jedna z foriem nemocenských dávok), inokedy dvojslovný názov, napr. *vianočný príspevok* (v publicistike sa uplatňuje aj jednoslovný názov *vianočné*).

Niektoré názvy sa v novej politicko-spoločenskej situácii revitalizovali, napr. *výpalné*, *vianočné*, čo si vyžiadalo (vyžiada) úpravu ich výkladu, ďalšie, nové, napr. *vdovecké*, *tlmočné*, *šrotovné*, čakajú na svoje lexikografické spracovanie. Pri niektorých (*odstupné*, *štartovné*) vzhľadom na sémantický posun bude takisto potrebné upraviť výklad významu. Bolo by žiaduce, keby si tvorcovia legislatívnych textov osvojili termín *znalecké*, prípadne *znalcovské* a nahradili ním nesystémový výraz *znalečné* vyskytujúci sa v súčasnej legislatíve.

LITERATÚRA

- Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. Bratislava: Veda 1979. 792 s.
- HEGEROVÁ, Katarína: Názvy s príponou *-né*. In: Kultúra slova, 1991, roč. 25, č. 10, s. 319 – 320.
- HORECKÝ, Ján: Slovenská lexikológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 253 s.
- JACKO, Jozef: Slovo *svedočné* je v spisovnej slovenčine správne. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, č. 9, s. 327 – 333.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- MASÁR, Ivan: Jednoslovné termíny a univerbizácia v odbornej terminológii. In: Kultúra slova, 1990, roč. 24, č. 8, s. 269 – 273.
- NIŽNANSKÝ, Jozef R.: Z názvoslovia príležitostných výslužiek, darov a odmien. In: Kultúra slova, 1984, roč. 18, č. 5, s. 145 – 152.
- NIŽNANSKÝ, Jozef R.: O pomenovaniach príležitostných počastovaní. In: Kultúra slova, 1985, roč. 19, č. 10, s. 332 – 339.
- PALKOVIČ, Konštantín: Pohyblivé hlásky pri tvorení slov. In: Kultúra slova, 1979, roč., č. 2, s. 45 – 49.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2000. 592 s. – 4., nezmenené vydanie. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

Právnický terminologický slovník. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení 1952. 187 s.

Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1 054 s.

Slovník slovenského jazyka. I. – VI. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: Veľký slovník cudzích slov. 2., revidované a doplnené vydanie. Bratislava – Veľký Šariš: Vydavateľstvo SAMO 2000. 1 328 s.

Substantíva s príponou -ište a zdrobneniny zakončené na -ce

DANA GURIČANOVÁ

Substantíva stredného rodu, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *srdce*, tvoria nepočetnú skupinu slov – podľa Retrográdneho slovníka slovenčiny (Mistriek 1979, s. 35) ich je iba 127 –, určite však stoja za povšimnutie.

V Morfológii slovenského jazyka (1966; ďalej MSJ) sa uvádza: „Podľa vzoru *srdce* sa skloňujú podstatné mená stredného rodu, ktoré majú v N sg. pádovú príponu *-e*. (...) Vzor *srdce* predstavuje dnes v spisovnej slovenčine skupinu viac-menej uzavretú. Nové slová, ktoré by patrili do tohto vzoru, takmer nepribúdajú, odvodzovacia prípona *-ište* je slabo produktívna; produktívna je dnes synonymná prípona *-isko*, ktorá zatláča pri mnohých slovách príponu *-ište*. Podobne popri zdrobňujúcej prípone *-ce* je dnes bežnejšia synonymná prípona *-ko*. Celkove ide teda o neproduktívny vzor, ale slová, ktoré do neho patria, sú veľmi frekventované a zväčša patria do jadra slovnej zásoby“ (s. 118). Z pohľadu súčasnej jazykovedy je nevyhnutné niektoré citované tvrdenia aktualizovať. Ak začneme tým posledným, môžeme konštatovať, že vzor *srdce* je aj v súčasnosti neproduktívny, nové slová doň nepribúdajú, ba aj niektoré cudzie geografické názvy, ktoré spĺňajú kritériá na takéto zaradenie, zostávajú v slovenčine nesklonné, napr. *Skopje*.

Štúdia vznikla v rámci grantovej úlohy *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* č. 2/0125/15.

Predpokladáme, že autori MSJ považovali svoj výber slov za reprezentatívny, ale citované tvrdenie, že podstatné mená vzoru *srdce* „... sú veľmi frekventované a zväčša patria do jadra slovnej zásoby“ vyvracia J. Mistrík v publikácii *Frekvencia slov v slovenčine* vydanéj len o niekoľko rokov neskôr (Mistrík 1969). J. Mistrík tu vyčlenil ako jadro slovnej zásoby 2 573 slov, medzi ktorými je len 8 podstatných mien vzoru *srdce*, a to *srdce* (frekvencia v 1 000 000 slov je 282), *pole* (249), *plece* (97), *more* (91), *prsia* (58), *vajce* (42), *lice* (40), *pl'úcka* (zdrob. k *pl'úca*, 21). Nenachádza sa medzi nimi žiadne slovo s príponou *-ište* ani so zdrobňujúcou príponou *-ce*. Z podstatných mien stredného rodu sú najpočetnejšie zastúpené vzory *mesto* (61 slov) a *vysvedčenie* (39 slov), zo vzoru *dievča* sú tu len dve slová (porov. Mistrík 1969, s. 114 – 123).

1. Podstatné mená s príponou *-ište*

V MSJ sa uvádza 55 príkladov všeobecných podstatných mien, ktoré sa v čase jej vzniku zaradovali do vzoru *srdce* (vlastnými podstatnými menami typu *Hradište*, *Sobotište*, *Veľké Orvište* sa nezaoberáme, keďže sa v priebehu rokov nemenia). Najväčšiu skupinu uvedených príkladov (29, čiže viac než polovicu) tvoria podstatné mená s príponou *-ište*. Mnohé slová s touto príponou sa za päťdesiat rokov, ktoré uplynuli od vydania MSJ, prestali používať a nahradili ich varianty s príponou *-isko*, teda slová, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *mesto* (augmentatíva s príponou *-isko*, napr. *schodisko* s významom „veľký schod“ neberieme do úvahy).

V tabuľke 1 uvádzame prehľad všetkých slov s príponou *-ište* podľa poradia v MSJ a ich lexikografické spracovanie v najdôležitejších príručkách vydaných v druhej polovici 20. a začiatkom 21. storočia, ktorými sú Slovník slovenského jazyka (6 zväzkov, 1959 – 1968; ďalej SSJ), Krátky slovník slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ), Pravidlá slovenského pravopisu (2013; ďalej PSP) a Slovník súčasného slovenského jazyka (A – K 2006, H – L 2011, M – N 2015; ďalej SSSJ). Ak sa v jazykovej praxi používajú obidve podoby slova (s príponou *-ište* aj *-isko*), uvádzame frekvenciu výskytu variantov v korpuse Omnia Slovaca (15.05). Ak sa dané slovo v konkrétnej príručke nenachádza alebo – v prípade SSSJ – zatiaľ nebolo spracované, zostáva príslušné okienko prázdne. Značka # pred slovom znamená, že slovo bolo zaradené do pracovnej verzie 4. zväzku SSSJ (písmeno O – časť písmena P).

1.1. Tabuľka 1

	SSJ	KSSJ	PSP	SSSJ	Omnia
hradište	hradisko i hradište	hradisko, zastaráv. hradište		hradisko	hradisko 13 636 hradište 181
iskrište	iskrište		iskrište	iskrište iskrisko	iskrište 66 iskrisko 94
kolbište	kolbište	kolbište		kolbište kolbisko	kolbište 559 kolbisko 447
letišťe	letisko i letišťe	letisko	letisko	letisko	letisko 187 519 letišťe 179
lovišťe	lovišťe i lovisko	lovisko	lovisko	lovisko	lovisko 1 030 lovišťe 748
nákladišťe	nákladišťe	nákladisko, zastaráv. nákladišťe		nákladisko	nákladisko 275 nákladišťe 52
nálezisťe	nálezisko, zried. i nálezisťe	nálezisko	nálezisko	nálezisko	nálezisko 13 213 nálezisťe 22
nárazisťe	nárazisko i nárazisťe			nárazisko	nárazisko 48 nárazisťe 5
nástupisťe	nástupisťe, zried. i nástupisko	nástupisťe nástupisko	nástupisko, nástupisťe	nástupisťe nástupisko	nástupisťe 10 988 nástupisko 991
obetišťe	obetišťe i obetisko		obetisko	# obetisko	obetisko 375 obetišťe 87
obväzisťe	obväzisko i obväzisťe	obväzisko obväzisťe	obväzisko obväzisťe	# obvä- zisko obväzisťe	obväzisko 179 obväzisťe 23
odbytisťe	odbytisko i odbytisťe	odbytisko odbytisťe		# odby- tisko odbytisťe	odbytisko 989 odbytisťe 412
parkovisťe	parkovisko i parkovisťe	parkovisko	parkovisko	# parko- visko	parkovisko 97 058 parkovisťe 25
pohrebisťe	pohrebisko i pohrebisťe	pohrebisko	pohrebisko	# pohre- bisko	pohrebisko 13 995 pohrebisťe 89
pramenišťe	pramenišťe	pramenisko	pramenisko		pramenišťe 634 pramenišťe 77

prekladište	prekladisko i prekladište	prekladisko	prekladisko		prekladisko 2 192 prekladište 38
prístavište	prístavisko i prístavište	prístavisko	prístavisko		prístavisko 2 081 prístavište 171
rečnište	rečnisko i rečnište				rečnisko 76 rečnište 48
riečište	riečisko i riečište	riečisko	riečisko		riečisko 2 265 riečište 2 220
schodište	schodište schodisko	schodisko schodište	schodisko schodište		schodisko 29 923 schodište 10 491
skladište	skladisko skladište	skladisko skladište	skladisko skladište		skladisko 3 019 skladište 969
stanovište (vyhradené miesto)	stanovište	stanovište, zried. stanovisko ²	stanovište		
učilište	učilisko i učilište	učilište učilisko	učilište učilisko		učilište 16 450 učilisko 42
útočište	útočište	útočisko útočište	útočisko útočište		útočisko 16 202 útočište 3 577
výstavište	výstavište i výstavisko	výstavisko	výstavisko		výstavisko 11 354 výstavište 135
zápasište	zápasište i zápasisko	zápasisko	zápasisko		zápasisko 212 zápasište 40
závodíšte	závodisko i závodíšte	*závodisko, správ. pretekárska dráha, pretekovisko			závodisko 2 186 závodíšte 28 pretekovisko 0
zhromaž- dište	zhromaždište i zhromaž- disko	zhromaž- disko	zhromaž- disko		zhromaždisko 875 zhromaždište 111
zoradište	zoradište i zoradisko	zoradisko zoradište	zoradisko zoradište		zoradisko 70 zoradište 31

1.1.1. Komentár k tabuľke 1

Na základe údajov v tabuľke možno konštatovať, že preferencia substantív s príponou *-isko* je očividná, ale manifestuje sa v rozličnej miere, o čom svedčí frekvencia jednotlivých podôb slov v korpuse Omnia Slovaca. Výskyt sme neuviedli len pri slove *stanovište*, keďže v tomto prípade sa príponami *-ište* a *-isko* naznačuje významový rozdiel: slovo *stanovisko* sa v KSSJ uvádza s významom „východisko posudzovania, postoj, hľadisko“ a slovo *stanovište* s významom „vyhradené miesto, na ktorom niekto, niečo stojí alebo vykonáva nejakú činnosť“, pričom je uvedený aj variant *stanovisko*² ako *zriedkavý výraz*.

1.1.1.1. Iskrište

Z množstva príkladov uvedených v MSJ sa do moderných lexikografických príručiek dostalo bez variantu len jediné slovo *iskrište* (PSP), ale v SSSJ sa už uvádza variantne, v poradí *iskrište* i *iskrisko*, pričom výraz *iskrisko* ako odborný termín (*elektrotechnický*). Keďže v korpusovom zdroji má napriek tomu miernu prevahu podoba *iskrisko*, skúmali sme výskyt oboch slov aj na internete (vyhľadávač Google, jún 2016, čo platí aj pre ostatné údaje z internetu), kde bol výskyt variantov *iskrište* a *iskrisko* v pomere 6 450 : 5 018, teda v súlade s najnovšou lexikografickou príručkou.

1.1.1.2. Lovište

Viac než polovica slov s pôvodnou príponou *-ište* sa v súčasných príručkách (vrátane PSP, ktoré majú kodifikačnú platnosť) uvádza len s príponou *-isko*, hoci staršia podoba sa ešte stále vo väčšej či menšej miere používa, čo dokumentuje frekvencia v korpuse. Mimoriadne vysoká je podľa našej mienky pri slove *lovište* (748 výskytov oproti 1 030 výskytom kodifikovanej podoby *lovisko*), najmä v tvare genitívu plurálu *lovišť*, a to najčastejšie vo frazeologickom spojení *odísť do večných lovišť/lovísk*¹ (vo význame „zomrieť“) so slovesnými obmenami *odísť/odchádzať/odobrať sa/pobrať sa/posielat’/putovať do večných lovišť*. Z celkových 561 výskytov tvaru *lovišť* sa len 70 uvádza v nefrazeologických spojeniach, napr. *V zimných chumeliciach vlci s obľubou naháňajú jeleniu zverinu, ktorá húfne uniká z vlčích lovišť*. – *Autori štúdie Ransom Myers a Boris Worm z kanadskej univerzity*

¹ V KSSJ a SSSJ sa uvádza ako *fraz. zjemn.* iba podoba *odísť do večných lovísk*, v SSJ je iba podoba *odísť do večných lovišť* s kvalifikátorom *hovor: žart*.

v *Dalhousie skúmali desať rokov údaje z veľkých svetových lovišť rýb a snažili sa vystopovať, ako sa na týchto miestach menilo množstvo tresiek, mečúňov, kambál, plates, tuňákov [správne tuniakov] a žralokov.*

1.1.1.3. Rečníšte

V SSJ je variantne spracované aj substantívum *rečnisko*, *rečníšte* s kvalifikátorom *trochu zastarané*, s významom „miesto, obyčajne osobitne upravené (vyvýšené), z ktorého hovoria rečníci; rečnícka tribúna“. V novších príručkách sa zatiaľ neuvádza, ale jeho frekvencia naznačuje, že by sa do príslušného zväzku SSSJ malo zaradiť. V korpusových textoch nie je síce výskyt variantov *rečnisko/rečníšte* vysoký (76 : 48), ale na internete sa slovo *rečníšte* (vo všetkých tvaroch) nachádzalo 1 163-krát a slovo *rečnisko* 658-krát. Varianty *rečnisko/rečníšte* sa najčastejšie používajú na označenie časti kazateľnice, kde stojí kňaz, prípadne v súvislosti s rečníkmi, najmä v staroveku, napr. *Kazateľnica je klasicistická, z čias dostavby kostola, má štvorhranné rečníšte s postavami evanjelistov a reliéfmi. – V obdlžníkových výplniach parapetu rečniska sú olejomaľby na plátne... – Blízko pri rečnisku stáli v pohotovosti tri či štyri stotiny mestských zborov a Asiaticus sa k nim obrátil...*

1.1.1.4. Riečište

Substantívum *riečiško* sa v KSSJ aj v PSP uvádza bez variantu, ale frekvencia podoby *riečište* je v korpuse vysoká, preto sme zisťovali aj frekvenciu v internetových textoch. Tam bol pomer výskytu 39 865 : 42 503 v prospech podoby *riečište*, ktorá sa v súčasných kodifikačných príručkách nenachádza. Napriek tomu ju nájdeme aj v dielach renomovaných spisovateľov, napr. *A mŕtva krajina sa v tej chvíli zmenila na rajskú záhradu, všetko sa rozžiari- lo jagavými farbami, v dávno vyschnutých riečištiach sa rozospievala voda...* (J. Lenčo: Čarovná Lucia. Žilina: Knižné centrum 2001.). – *Rozprával mi, ako sa do riečišťa podzemnej riečky vybral nahý iba so sviečkou na hlave...* (P. Dvořák: Stopy dávnej minulosti 1. Slovensko v praveku. Budmerice: Vydavateľstvo RAK 2002.). – *Platonik Bain sa domnieva, že prúdy našej energie prechádzajú hlavne intelektuálnym, citovým a vôľovým riečišťom* (P. Jaroš: Váhy / Putovanie k nehybnosti. Bratislava: Agentúra Signum 2003.).

1.1.1.5. Závodište

Frekvencia slova *závodište* je v korpuse nízka. Žiaľ, v internetových textoch sme ju nevedeli zistiť, keďže nemáme nástroj na odfiltrovanie českých textov a niektoré tvary slova *závodište* majú v češtine aj v slovenčine rovna-

kú príponu (najmä ak v texte chýba diakritika). Vychádzajúc z jednoznačne odlišiteľných tvarov, ako je napr. I sg. (*závodíštom*) alebo plurálové tvary s dvojhĺáskou v prípone (*závodíštia, závodíštiam, závodíštiach*), ktoré sme zaznamenali len zriedkavo, ani na internete nie je výskyt slova *závodíšte* vysoký, takže niet dôvodu zaoberať sa ním z hľadiska zaradenia do budúcich lexikografických príručiek.

Neprehliadnuteľné je však substantívum *závodisko*, ktoré je prevzaté z češtiny, ale zdá sa, že v slovenčine zapustilo hlboké korene. Toto slovo sa v KSSJ uvádza ako subštandardné, pričom ako spisovné ekvivalenty sa odporúčajú výrazy „pretekárska dráha, pretekovisko; štadión; dostihovisko“. Slovo *pretekovisko* sa v tej istej príručke uvádza s významom „miesto na pretekánie“ (sloveso *pretekať*² tu má význam „aktívne sa zúčastňovať na pretekoch“). A. Jarošová v publikácii *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy* uvádza výraz *pretekovisko* ako príklad slova, ktoré „nie je funkčné, a teda ani zaužívané, ale je utvorené systémovo“ (Jarošová, 2016, s. 119). Potvrzuje to aj jeho nulová frekvencia v korpuse, na internete sme okrem slovníkových záznamov zaregistrovali jediný výskyt, a to v slovenskej verzii Medzinárodného dostihového a coursingového poriadku FCI: *Veľká líka je najideálnejším coursingovým pretekoviskom, najmä mierne sa zvažujúca alebo kopcovitá* (www.coursing.sk/images/stories/dokumenty/fci_pravidla.pdf). Zaujímavé je, že v prvých troch vydaniach Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1987, 1989, 1997) sa neuvádza ani slovo *pretekovisko*, ani *závodisko*, len heslá **závodit'*, správ. *pretekať, pretekať sa* a **závodník, závodníčka*, správ. *pretekár, pretekárka*. Slovo *pretekovisko* nespomenul ani M. Považaj v jazykovej poradni Slovenského rozhlasu (1996, vyšlo aj v Kultúre slova, 1998) venovanej problematike slov *závodit'/pretekať*: „V rečovej praxi sú však stále problémy so slovom *závodisko*, ktorým sa pomenúva nielen miesto na konanie pretekov, ale aj miesto na konanie dostihov. V prvom prípade máme ako náhradu slovné spojenia *pretekárska dráha, pretekárska trať*, prípadne širšie pomenovanie *športovisko*, v druhom prípade, teda keď ide o pomenovanie miesta, kde sa konajú dostihy, máme dvojslovné spojenie *dostihová dráha (...)* *dostihovisko*“ (s. 58 – 59).

Výskyt slova *závodisko* je na internete vysoký (78 216-krát), nachádzame ho aj v úradnom názve bratislavského podniku Závodisko, š. p., ktorý sa používa aj skrátene v znení Závodisko Bratislava. V beletrii i v tlači sa slovo

závodisko najčastejšie používa na označenie miesta, kde sa konajú dostihy, ale občas sa objavuje v iných súvislostiach, napr. *V časoch rímskeho impéria tu bolo závodisko a cirkus pre gladiátorov* (P. Vandenberg: Purpurové tiene. Bratislava: Ikar 2001. Preložila Zuzana Guldanová.). – *Svoje tunajšie závodisko dôverne poznal. Pred tromi týždňami, deň nato, ako dostal vzácne súdne predvolanie s povolačacím príkazom na službu v porote, sem prišiel a dôkladne si poobzeral, čo sa dá* (J. Grisham: Porota. Bratislava: Ikar 1997. Preložila Veronika Redererová.). – *Ale cesty nie sú závodisko formuly 1. Aspoň nie pre autobusy* (SME blog).

1.1.1.6. Zoradište

Bližšie sme si všimli aj slová *zoradisko*, *zoradište*, ktoré sa v tomto poradí uvádzajú v PSP aj v KSSJ. Frekvencia v pomere zhruba 2 : 1 v prospech slova *zoradisko* sa potvrdila aj v textoch na internete, kde sme zistili pomer výskytov 2 356 : 1 077.

1.2. Tabuľka 2

V tabuľke 2 sú rovnakým spôsobom ako v tabuľke 1 spracované niektoré podstatné mená s príponou *-ište*, ktoré sa v MSJ neuvádzajú, ale nachádzame ich v SSJ, KSSJ, PSP alebo v SSSJ vrátane pracovnej verzie 4. zväzku.

Tabuľka 2

SSJ	KSSJ	PSP	SSSJ 1, 2, 3	Omnia
bludisko bludište	bludisko	bludisko	bludisko	bludisko 6 621 bludište 104
bojisko bojište	bojisko	bojisko	bojisko	bojisko 13 041 bojište 285
božište			božište	božište 25 božisko 3
bránkovisko bránkovište	bránkovisko	bránkovisko	bránkovisko	bránkovisko 168 bránkovište 0
cvičište cvičisko	cvičisko	cvičisko	cvičisko	cvičisko 3 553 cvičište 139
kňazište		kňazište	kňazište	kňazište 36 kňazisko 13

pôsobisko pôsobište	pôsobisko	pôsobisko	# pôsobisko	pôsobisko 13 591 pôsobište 38
semenisko semenište	semenisko semenište	semenisko semenište		semenisko 549 semenište 355
strelište				strelisko 92 strelište 30
výstupište	výstupisko výstupište	výstupisko výstupište		výstupište 269 výstupisko 60

1.2.1. Komentár k tabuľke 2

Z desiatich slov s príponou *-ište* sa v súčasných príručkách uvádzajú bez variantu len dve, pričom obe patria do okrajovej slovnej zásoby. Ide o slová *božište* (s významom „miesto, kde sa uctievali bohovia, svätyňa“, SSSJ) a *kňazište* (s významom „časť chrámu určená výlučne kňazom“, SSSJ). Obe slová sa veľmi ojedinele používajú aj v podobe *božisko* a *kňaziško*, napr. *Kmeľ sa usmieval, ale tajomstvo miloval, azda aj preto videl na Sitne božisko, obetište, pútnické miesto i pohrebisko našich predkov, starých Slovákov. – Rotundy – kostolíky s valcovou loďou a pol-kruhovým [správne polkruhovým] kňaziškom sú ďalším rozšíreným a veľmi charakteristickým typom románskych stavieb.*

Variantne sú v KSSJ a v PSP spracované slová *semenisko*, *semenište* a *výstupisko*, *výstupište*. Poradie variantov v prvom prípade korešponduje s frekvenciou v korpuse, v druhom je opačné, prevažuje podoba *výstupište* (podobne ako pri dvojici slov *nástupište*, *nástupisko*).

V SSJ sa uvádza aj substantívum *strelište* s výkladom „stanovište pre strelca, miesto, odkiaľ sa strieľa“, ktoré však v novších príručkách nenachádzame. Frekvencia v korpuse síce nie je vysoká, ale výskyt variantov *strelište* a *strelisko* na internete (13 640 : 2 170 v prospech podoby *strelište*) nasvedčuje tomu, že treba zväziť zaradenie slova, resp. variantov, do nových slovníkov.

2. Zdrobneniny zakončené na *-ce*

Autori MSJ konštatujú, že „popri zdrobňujúcej prípone *-ce* je dnes bežnejšia synonymná prípona *-ko*“ (s. 118), z hľadiska modernej slovenčiny má

však prípona *-ko* jednoznačnú prevahu. Neutrá s touto príponou sa, podobne ako neutrá s príponou *-isko*, skloňujú podľa vzoru *mesto*. Pri väčšine z 13 slov, ktoré sa v MSJ uvádzajú ako príklady zdobenín so zakončením na *-ce*, sa dnes používa predovšetkým variant s príponou *-ko* a niektoré z nich sa do moderných lexikografických príručiek vôbec nedostali. V tabuľke 3 uvádzame prehľad týchto slov rovnakým spôsobom ako pri slovách s príponou *-ište* v tabuľke 1.

2.1. Tabuľka 3

	SSJ	KSSJ	PSP	SSSJ 1, 2, 3	Omnia
dielce	dielce dielko	dielko dielce	dielko dielce	dielko	dielko 11 711 dielce ?
drievece	drievko, zried. i drevko; drievece	drievko drievece	drievko drievece	drievko, zried. i drevko; drievece	drievko 3 654 drievece 14
krídelce	krídelko krídelce	krídelko krídelce	krídelko krídelce	krídelko krídelce	krídelko 4 101 krídelce 53
masielce	masielko masielce	masielko	masielko	masielko	masielko 687 masielce 3
nebce	nebce				
ojce	ojko ojce	ojko ojce	ojko ojce	# ojko ojce	ojko 10 ojce 17
okience	okience okienečko	okienko	okienko	# okienko okience	okienko 30 397 okience 9
pierce	perko pierko pierce	perko, pierko pierce perečko	pierko pierce		pierko 9 072 pierce 39
slovce	slovce slovko	slovko slovce	slovko slovce		slovko 13 115 slovce 33
stebielce	stebielko stebielce	stebielko stebielce	stebielko stebielce		stebielko 611 stebielce 1

stehience	stehienko stehience	stehienko	stehienko		stehienko 1 675 stehience 2
vedierce	vedierko vedierce	vedierko	vedierko		vedierko 2 827 vedierce 7
zrnce	zrnko zrnce	zrnko	zrnko		zrnko 15 279 zrnce 8

2.1.1. Komentár k tabuľke 3

Frekvencia zdobnenín stredného rodu s príponou *-ce* je v korpuse nízka až zanedbateľná. Nepodarilo sa nám zistiť frekvenciu slova *dielce*, keďže sa jeho jednotlivé tvary zhodujú s plurálovými tvarmi substantíva *dielec*, na ich odfiltrovanie však nemáme nástroj a ručná filtrácia by bola vzhľadom na vysoký výskyt slova nesmierne prácna (a svojím spôsobom aj zbytočná, keďže vysoký výskyt nemožno očakávať).

Ako vidíme v tabuľke, výrazne prevažujú zdobneniny s príponou *-ko*, jedinou výnimkou je podoba *ojce*, ktorá sa vyskytuje najmä v staršej slovenskej beletrii (2. pol. 20. storočia), napr. *Števko, vyjdi na chodník, ty, Matko, drž ojce, sám ho neudržím, drž mocne, aby ma nehodilo do kolají, až koleso vyjde na peň* (L. Ťažký: Vojenský zbeh. Bratislava: Smena 1962.). – *Pustil ojce vozika a ulapil kabát do obidvoch rúk* (P. Jaroš: Až dobehneš psa. Bratislava: Smena 1971.). – *Potom sa skrútol, otvoril vráta na stodole, pomaly, akoby s úctou dvihol ojcia káry a chystal sa vytlačiť ju von* (J. Papp: Kára plná bolesti. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1969.).

Zdobneniny s príponou *-ce* nemajú celoslovenské rozšírenie, sú typické najmä pre stredné Slovensko, o čom svedčia doklady zo Slovníka slovenských nárečí I. a II. (1994, 2006), napr. pri hesle *drieuce* i *drieuco* sú doklady *Na ohníg zme si nanosil'i suchuo dreuce* (Veľký Lom, okr. Modrý Kameň); *dreuco* (Bánovce n. Ondavou, okr. Michalovce), *božie drieuce* (Sučany, okr. Martin), *božé drevco* (Nitriansky Hrádok, okr. Nové Zámky; Trakovice, okr. Hlohovec), *božie drevco* (Lubina, okr. Nové Mesto n. Váhom); pri hesle „masielce i masličko“ sú doklady *Masieuce e bieluškuo, ni takuo žlka-*

tuo ako e krauskuo (Čelovce, okr. Modrý Kameň), *Masieucum sa pomastí* (Dačov Lom, okr. Krupina), *Natrien tí masieuce na chľebík* (Kokava n. Rimavicou, okr. Rimavská Sobota).

Osobitne treba spomenúť slovo *nebce*, ktoré napriek svojej prípone nie je zdobnenina, v SSJ sa uvádza s významom „podnebie“ ako *zriedkavé*. V korpuse sme zaznamenali len jediný výskyt: *Zemiaky boli studené, mazlavé a lepili sa mu na zuby i na nebce* (V. Handzová: Madlenka. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984.).

Zdobneniny s príponou *-ce* sú v súčasnej slovenčine zriedkavé a spravidla sa považujú za štylisticky príznakové, dobové či nárečové. Nachádzame ich najmä v dielach starších spisovateľov, prípadne aj v dialógoch novšej literatúry ako prostriedok na charakterizáciu postavy, možno ich teda chápať aj ako knižné výrazy. Niekoľko príkladov: *Lež dvere som tak statočne zaprel a taký som bol vylakany, že som driebcom ani nepohol* (J. Domasta: Tonka a iné poviedky. Bratislava: Mladé letá 1961.). – *Ako vetriček hrá s jej sa stučkami, vše krídelcom sa tkne jej líčka, by ho odfarbil snád, zmaľoval si siné perute...* (http://zlatyfond.sme.sk/dielo/220/Orszagh-Hviezdoslav_Gabor-Vlkolinsky/1). – *Len sa poponáhľajte, aby som konečne videl, či ste mladý alebo starý a či vám môžem zveriť slovce, ktoré som si pre vás pripravil* (V. Šíkula: Povetrie. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1968.). – *Keď pôjdeš kolo nás, zatúkajže smelo, uvidíš v okienci moje biele čelo* (Ľ. Zelenka: Detvianska nátura. Bratislava: Obzor 1976.). – *Plvnmeme si, há, vidíme, slina padá na zem pred nás, pomaly sa vpija do koberca, ale nie, čo to vidíme, ba nie, nie, z tej sliny niečo rastie, vystrkuje sa z nej nejaké driebce, husle alebo prepelica, husle...* (P. Jaroš: Váhy / Putovanie k nehybnosti. Bratislava: Agentúra Signum 2003.).

3. Záver

Autori MSJ v charakteristike substantív vzoru *srdce* uviedli konštatovania, ktoré sa v modernej slovenčine zväčša naplnili: prípona *-ište* je dnes neproduktívna, čo platí aj o zdobňujúcej prípone *-ce*. Plne možno súhlasiť s názorom, že ide o neproduktívny vzor, ale tvrdenie, že substantíva doň zaradené „... sú veľmi frekventované a zväčša patria do jadra slovnej zásoby“ (MSJ, s. 118), nezodpovedá súčasnej realite. Pri väčšine slov, ktoré mali v minulosti popri prípone *-isko* aj variant so staršou príponou *-ište*, napr. *cvičisko/cvičište*, *bojisko/bojište*, *pohrebisko/pohrebište* sa v súčasnosti ustálila už len podoba s príponou *-isko* – *cvičisko*, *bojisko*, *pohrebisko*. Pri niekto-

rých názvoch (väčšinou ide o názvy miesta) sú však i podľa súčasnej kodifikácie prípustné dvojtvary, napr. *nástupisko/nástupište*, *schodisko/schodište*, *útočisko/útočiste*, *zoradisko/zoradište*. Spisovné podoby týchto slov si používatelia jazyka môžu overiť v platných kodifikačných príručkách, teda v PSP a KSSJ. Pri slovách *božište* a *kňazište* prevažuje podoba s pôvodnou príponou *-ište*, preto boli takto spracované aj v SSSJ.

Pri koncipovaní ďalších zväzkov SSSJ by bolo vhodné zvážiť zaradenie substantív *rečnisko* (ako zriedkavý výraz) a *strelisko*, príp. aj s variantmi *rečnište* a *strelište*. Na zváženie je aj vysoká frekvencia slova *riečište*. Osobitným problémom je slovo *závodisko*, ktoré je v KSSJ označené ako subštandardné. Ide o istú anomáliu, keďže výraz *pretekovisko* používatelia jazyka neprijali, stále však máme k dispozícii iné spisovné pomenovania, a to *dostihovisko*, *dostihová dráha*, *pretekárska dráha*, *pretekárska trať*, *športovisko*.

LITERATÚRA

JAROŠOVÁ, Alexandra: Slovo v slovníku z pohľadu času a normy. Bratislava: Veda 2016. ISBN 978-80-224-1486-9.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

MISTRÍK, Jozef: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 726 s.

MISTRÍK, Jozef: Retrográdny slovník slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 1976.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 895 s.

POVAŽAJ, Matej: Dostihová dráha – dostihovisko. In: Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 17. 9. 1996, v tlačenej podobe In: Kultúra slova, 1998, roč. 32, č. 1, s. 58 – 59.

Slovník slovenských nárečí. I. A – K. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s. ISBN 80-224-0183-8.

Slovník slovenských nárečí. II. L – P (povzchádzať). Red. A. Ferenčíková – I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1 066 s. ISBN 80-244-0900-6.

Slovník slovenského jazyka. I. – VI. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.] Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1 134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.] Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1 087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. [3. zv.] Red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1 100 s. ISBN 978-80-224-1485-2.

Nielen o prídavnom mene odpovedný

SIBYLA MISLOVIČOVÁ

V príspevku sa budeme venovať prídavným menám vzťahujúcim sa na malú skupinu podstatných mien s rovnakým slovtvorným základom – *odpoved'*, *výpoved'*, *predpoved'*, *spoved'* a *nápoved'*.

Odpoved' – odpovedný, odpoved'ový

Podnetom na zamyslenie bolo prídavné meno *odpovedný*, ktoré sa pomerne frekventovane vyskytuje v jazykovej praxi aj napriek odmietavému stanovisku z hľadiska jazykovej kultúry. V jazykovoporadenskej praxi sa v minulosti odporúčalo ako vhodnejšie prídavné meno *odpoved'ový*, napr. v spojení *odpoved'ová zásielka*. Toto stanovisko bolo zrejme podporené frekvenčnou prevahou prídavných mien s príponou *-ový*, ktorá sa dynamicky prejavuje v posledných desaťročiach. Nie všetky odporúčania jazykovedcov však používatelia jazyka akceptujú. V jazykovej praxi, a to aj v oficiálnych či inak „závažných“ textoch, sa pomerne frekventovane používa práve podoba *odpovedný* vo význame „týkajúci sa odpovede, ktorý umožňuje odpoved'“. Okrem zopár chybných výskytov, keď sa podoba *odpovedný* použila namiesto prídavného mena *zodpovedný* (*odpovedný redaktor; garant, zamestnávateľ*), sme v korpuse Omnia Slovaca (15.05; ďalej korpus) našli vyše 200 výskytov prídavného mena *odpovedný* v sledovanom význame. V mužskom rode sa vyskytuje v spojení s podstatnými menami *servis*, *e-mail*, *formulár*, *záruka*, *hárok* a i.: *Bezplatný odpovedný servis – ak máte akékoľvek otázky, poprední odborníci z praxe Vám ich zodpovedia do 4 týždňov. – Po kliknutí na link v emaili sa odošle na danú adresu odpovedný email. – Len u budúcich rodičov – otcov mal odpovedný hárok rozsah 63 strán, kde sa o vás mohol ktosi dozvedieť naozaj všetko.* V ženskom rode sú najfrekventovanejšie spojenia s podstatnými menami *správa*, *esemeska* (aj ako skratka *SMS*), *nóta*, *obálka*, *zásielka*: *Je dokladom o kúpe už odoslaná SMS, alebo až odpovedná správa, ktorá príde na mobil? – Odpovedná SMS nie je spolplatnená. – Píše môjmu klientovi (35-ročný lekár!!!), aby sa odhlásil z 2. piliera, priložená je aj odpovedná obálka a leták. – Odpovedná*

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Analýza nových smerovani vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* (VEGA č. 2/0125/14).

zásielka – poštovné uhrádza prijímateľ, podáva odosielateľ bezplatne. Za pozornosť stojí terminologické spojenie odpovedná nóta, ktoré sa vo význame „dokument obsahujúci odpoveď“ používa najmä v diplomatických službách či v oblasti medzinárodných vzťahov, napr. na ministerstve zahraničných vecí je súčasťou oficiálnych dokumentov: Ak Slovenská republika s horeuvedeným súhlasí, bude táto nóta a súhlas vyjadrujúca odpovedná nóta tvoriť dohodu medzi Slovenskou republikou a Rakúskou republikou v tejto záležitosti. V tvare množného čísla sme zaznamenali hlavne spojenia s podstatnými menami zásielka, obálka: Odosielatelia odpovedné zásielky nevyplácajú; pošta vyberie od ich prijímateľa doplatné. – Ak podávateľ používa odpovedné zásielky bez súhlasu dodávacej pošty, považuje ich pošta za nevyplatené. – Za každú požiadavku vám pošleme dve odpovedné obálky s predplateným poštovným.

Pozrime sa však aj na odporúčanú podobu *odpoveďový*. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003, ďalej KSSJ) sa uvádza jedno spojenie – *odpoveďový čas*. V mnohomiliónovom korpuse sa vyskytuje 353-krát, najmä v spojení so slovom *hárok*: *Všetci by chceli, aby testy opakovali len tí študenti, ktorí dostali vyplnené odpoveďové hárky, vraj je to tak najobjektívnejšie. – Analýza nasledujúcich odpoveďových správ/komunikátov.*

Zaujímavé je to, že prídavné meno *odpoveďový* „konkuruje“ prídavnému menu *odpovedný* jedine v spojení so slovom *hárok*, spojenia prídavného mena *odpoveďový* so slovami *esemeska, správa, e-mail* a pod. majú minimálny výskyt. Prídavné meno *odpoveďový* naznačuje tendenciu jeho používania ako zhodného prívlastku namiesto spojenia s nezhodným prívlastkom, teda napríklad namiesto spojenia *čas na odpoveď – odpoveďový čas*, podobne *hárok na odpoveď – odpoveďový hárok, kód na odpoveď – odpoveďový kód*: *Všetky odpoveďové hárky žiakov boli poslané na celoslovenské vyhodnotenie do Bratislavy. – Britská knižnica používa pri komunikácii so zákazníkmi odpoveďové kódy – reply codes, t. j. skratky, ktorými označuje stav objednávky výpožičky alebo dodávaného dokumentu.*

V ďalšej časti sa budeme venovať ostatným slovám tohto typu a pozrieme sa, aké prídavné mená z nich utvorené sa používajú.

Výpoveď – výpovedný, vypovedací, výpoveďový

So slovom *výpoveď* súvisí prídavné meno *výpovedný* utvorené príponou *-ný*. Používa sa vo významoch „svedčiaci o niečom, preukazujúci niečo“

a „vzťahujúci sa na výpoveď“ a v korpuse sa vyskytuje vyše 20 000-krát, najmä v spojení s podstatnými menami *lehota*, *hodnota*, *sila*, *schopnosť* a i.: *Takéto dielo by samo osebe nemalo veľkú výpovednú hodnotu. – Tvrdim, že naše klamstvá majú prinajmenšom rovnakú výpovednú silu ako naše pravdy. – ... stráca tento pohľad výpovednú silu a vlastne aj zaujímavosť. – V hoteli som podala výpoveď, ale pre dvojmesačnú výpovednú lehotu som musela ešte vydržať.*

Vo výkladových slovníkoch sa pri podstatnom mene *výpoveď* uvádza iba podoba *výpovedný*. V odporúčaniach jazykovej poradne sme našli konštatovanie, že „v tom istom význame sa používa (menej frekventovane) prídavné meno *vypovedací*. To znamená, že možno použiť obe slovné spojenia – *vypovedná hodnota* i *vypovedacia hodnota* a rovnako *výpovedná schopnosť* i *vypovedacia schopnosť*“ (odpoveď publikovaná vo webovej jazykovej poradni: jazykovaporadna.sme.sk/q/4285/#ixzz4AEUiQi4B).

V korpuse sa oproti vyše dvadsaťtisícovému výskytu podoby *výpovedný* ako výrazne menej frekventovaná ukazuje podoba *vypovedací*, ktorú sme našli v tvare mužského rodu len 5-krát, a to v spojení s podstatnými menami *dekrét*, *výrok*, *proces*, *zmysel*, *potenciál*, a v ženskom rode 237-krát, najmä v spojení so slovami *schopnosť* a *hodnota*: *Vypovedacia schopnosť nákladov na kvalitu má pre rozhodovanie manažmentu nesmiernu cenu. – Inak povedané, vypovedacia hodnota takéhoto zistenia nie je nulová, predpokladá však premýšľajúceho analytika či publicistu.* Prídavné meno *vypovedací* sa v KSSJ neuvádza, vyskytuje sa však v staršom Slovníku slovenského jazyka (v 5. zv. z r. 1965; ďalej SSJ) ako právnický termín: *vypovedacie právo* „právo vypovedať niekoho odniekiaľ“, čo poukazuje na to, že toto prídavné meno vzniklo zo slovesa *vypovedať* vo význame „zakázať pobyt, vykázať, vyhnať“.

Pozreli sme sa takisto na výskyt potenciálnej podoby *výpoved'ový*, ukázalo sa však, že jej frekvencia je skutočne len okrajová či náhodná (6-krát), pričom významovo súvisí so slovom *výpoveď* vo význame „skončenie, zrušenie pracovného pomeru“, napr. *Gigantický výpoved'ový protest lekárov mnohých ľudí poriadne rozčúľil, pretože ich požiadavky považujú za nepriemerané, a zdravotníkov označili za vydieračov. – Celá výpoved'ová kampaň nemala žiadny iný cieľ, len zvýšenie platov bez ponúknutia akejkoľvek protihodnoty*, alebo so slovom *výpoveď* ako s lingvistickým termínom vo význa-

me „základná komunikatívna jednotka jazykového prejavu“: *V nasledujúcej časti sa pokúsime ukázať, aké sú v slovenčine typické priame a nepriame výpovedňové formy na vyjadrovanie štyroch základných komunikatívnych funkcií – oznamovacej, opytovacej, žiadacej a želacej.*

Spoved' – spovedný

Ďalším sledovaným je slovo *spoved'*. V tomto prípade je súvisiace prídavné meno jednoznačné, používa sa iba podoba *spovedný*, ktorá sa uvádza aj vo výkladových slovníkoch v spojeniach so slovami *tajomstvo, otázka, formula, modlitba, otec*. V korpuse sa vyskytuje vyše 1 500-krát, skoro výlučne v spojení s podstatným menom *tajomstvo*: *Netrápte ho, pane, odprisahal, že to nepovie, a kňaz je viazaný spovedným tajomstvom. – Všetci veriaci sa začali obracať chrbtom k spovedným búdkam a tvárou ku mne.* Potenciálna podoba *spoved'ový* má nulový výskyt.

Predpoved' – predpovedný

S podstatným menom *predpoved'* súvisí prídavné meno *predpovedný* (podoba *predpoved'ový* sa prakticky nevyskytuje) s výskytom v korpuse vo vyše 1 100 spojeniach, a to s podstatnými menami *model, mapa, služba, systém, centrum*: *Je tu rozpracovaná teória predpovedných modelov vhodných pre lavíny na Slovensku. – Predpovedné mapy naznačujú, že by to mali byť opäť intenzívnejšie zrážky. – povodňový varovný a predpovedný systém – Takúto predpovednú hodnotu majú v súčasnosti iba najmodernejšie výpočty pre niekoľkoatómové molekuly.* V KSSJ sa pri prídavnom mene *predpovedný* uvádza spojenie *predpovedná služba*.

Nápoved' – nápovedný

Posledným z päťice skúmaných slov je podstatné meno *nápoved'*. V odpovediach jazykovej poradne sme našli konštatovanie: „V slovenčine máme sloveso *napovedať* vo význame „naznačiť, naznačovať, signalizovať“. V SSJ sa uvádza aj podstatné meno *nápoved'* s významom „naznačenie, náznak“. V súčasnej slovenčine sa slovo *nápoved'* vníma ako štylisticky príznakové synonymum neutrálnych spisovných výrazov, ako sú *rada, náznak, tip*. Slovo *nápoveda*, s ktorým sa často stretávame v súvislosti so softvérovou aplikáciou, je „prevzaté z češtiny a v slovenčine ho odporúčame nahradiť výrazmi *pomoc* alebo *pomocník*, ktoré sú ekvivalentmi anglického *help*“ (publikované vo webovej jazykovej poradni: jazykova.poradna.sme.sk/q/368/#ixzz4AEZQjMrf).

Ako je zrejmé z odpovede, používateľov jazyka zaujímalo, ktoré zo slov *nápoved'* či *nápoveda* možno použiť v danej súvislosti. V odporúčaniach sa teda podstatné meno *nápoveda* odmieta ako české a podstatné meno *nápoved'* sa odsúva do polohy štylisticky príznakového slova menej vhodného do terminológie či oficiálnej komunikácie.

V KSSJ sa podstatné meno *nápoved'* neuvádza, nájdeme ho však – ako sme už uviedli – v SSJ v spracovaní **nápoved'**, -de ž. naznačenie, náznak (často slovný): *Nápovedí ja nepýtam pre knihu života, nie!* (Hviezdoslav), v Synonymickom slovníku slovenčiny (2004) s odkazom na heslo *náznak*. V najnovšom 3. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka (M – N, 2015) sa slovo *nápoved'* po istom čase opäť „revitalizovalo“ a uvádza sa ako štylisticky bezpríznakové, teda neutrálne slovo s dvoma významami: 1. neúplné, čiastočné, obyč. slovné prejavenie, naznačenie niečoho, náznak: *há-danky s nápovedou* a 2. inform. informácia určená používateľovi počítačového programu, ktorá vysvetľuje, ako pomocou daného programu niečo urobiť, pomocník: *nápoved' pre online rezervácie*. V korpuse sa slovo *nápoved'* vyskytuje 168-krát, čo je pomerne relevantný výskyt: *Zaiste poznáte toto známe príslovie, ktoré jednoznačne dáva malú nápoved', že by už zima mala konečne odísť... – Podľa zložitosti programu budete možno musieť vytvoriť desiatky alebo stovky tém špeciálne pre kontextovú nápoved'... – Našťastie, nápoved' HTML stavia do hry technológiu informačných typov, ktorej použitím je uvedené zadanie vyriešené v priebehu niekoľkých minút. – Pomoc zobrazí textovú nápoved', ktorá však môže žiaka niekedy pomýliť.*

Pre úplnosť treba uviesť, že v jazykovej praxi je stále frekventovaná aj neodporúčaná podoba *nápoveda* (1 445-krát), čo však neznamená, že ju treba „prijať“ do spisovného jazyka: *Okrem tradičného tutoriálu, ktorý harcovníci okamžite vypnú, sa ku každej stránke, položke v menu dá vyvolať nápoveda. – Nehrozí ani žiadne blúdenie, pretože je vždy zobrazená nápoveda, ako sa vrátiť o krok späť. Za zmienku stojí aj to, že v češtine sa používa slovo *nápověda*, ktoré má podľa Česko-slovenského slovníka (1981) slovenský ekvivalent „šepkár“, ale v súčasnosti sa používa v informačných technológiách tak ako v slovenčine (na úkor českého slova *nápověd'* – to sme však zistili len prostredníctvom internetového vyhľadávača).*

Vráťme sa však k podstatnému menu *nápoved'*. Prídavné meno z neho utvorené je *nápovedný*, v korpuse sa vyskytuje 35-krát, najmä v spojení

s podstatnými menami *system, súbor, text, riadok, obrázok*: *V nasledujúcich okamihoch bude prehľadný celý nápovedný systém.* – *Názvy nápovedných tém, ktoré splňajú špecifikované kritériá, budú zobrazené v príslušnom zozname.* – *Každému písmenu je priradený výstižný nápovedný obrázok.* – *Tiež je tu nápovedná obrazovka.* Potenciálnu podobu nápovedový sme nenašli.

Záver

Prečo sme venovali toľko priestoru prídavným menám utvoreným z podstatných mien *odpoved', výpoved', spoved', predpoved'* a *nápoved'*? Okrem toho, že ide o zaujímavú uzatvorenú skupinu podstatných mien, predovšetkým preto, aby sme podporili dosiaľ neodporúčané prídavné meno *odpovedný*, a to na základe prídavných mien *výpovedný, spovedný, predpovedný* a *nápovedný*, ktoré vznikli z podobného motivujúceho slova a fungujú v slovenčine ako spisovné jazykové prostriedky. Nielen na základe analógie, ale aj s dôkazom o frekvencii, ako aj s dokumentovaním závažných oblastí používania prídavného mena *odpovedný*, ktoré v súčasnosti slovenský používateľ jazyka zjavne potrebuje, pokladáme toto slovo za plnohodnotné, odporúčame prehodnotiť postoj k nemu aj z hľadiska jazykovej kultúry a zaradiť ho do pripravovaného štvrtého zväzku SSSJ ako neutrálny výraz.

LITERATÚRA

Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. Bratislava: Veda 1979. 792 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

Slovník slovenského jazyka. I – VI. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. [3. zv.] Red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1 100 s. ISBN 978-80-224-1485-2.

Webová jazyková poradňa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (na stránke jazykovaporadna.sme.sk)

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Kukurica vo výžive staropazovských Slovákov

ANNA MARIČOVÁ †

Kukurica siata patrí do rodu rastlín *Zea*. Je to prastará kultúrna plodina, ktorú začali pestovať Indiáni na území dnešného Mexika. Do Európy sa dostala po príchode Španielov do Ameriky. Kukurica je v prvom rade krmivom pre dobytok. Jej priama spotreba ako potraviny je okrajová. V potravinárskom priemysle slúži na výrobu oleja, kukuričnej múky, krupice, škrobu ap.

V Starej Pazove je známych viac druhov kukurice pestovanej na zrno. Kukurica musí v poli dôkladne vyschnúť a *láme sa* (zbiera sa) na jeseň v období *lámačkou*. Najbežnejšia kukurica na priamu konzumáciu je tzv. klasická kukurica – *običn kukurica za svine* –, potom pukancov kukurica – *kukurica za pukania* – a sladk odroda kukurice – *kukurica za varenia*. Včšie plochy zasiatej kukurice mali Pazovčania na poli a na *ukach* za dedinou. Na spotrebu v domácnosti sa pestovala v *humne* (v záhrade za domom) kukurica za *varenia*, ktor sa často sadila medzi uhorky, aby sa mohli popnať. *Kukurica za pukania* sa obyčajne sadila *na sklat* (na medzu), kde nikomu nezavadzala. Medzi kukuricu siatu sa v poli sadila popnav fazuľa (*such buop*) a tekvice, z ktorých sa doma vyberali semiačka – *seme za hriskania* – a duina sa nakrjan na kúsky varila *fkastrle* (v kotle) pre opan.

1. Klasik kukurica je žltej farby a m širok zrnká. V minulosti sa pre dobytok *mrvila na mrviarki* a pre ľu ju Pazovčania oddeľovali z klasu rukami a na vetre cdili od pliev. Najprv *sa obmrvi konce*, potom sa *zo šilom* (šidlom) *ošpartau šľok* (urobila sa brzdka) po dĺžke, aby sa ku-

Príspevok vznikol v rámci projektu *Slovensk jazyk, litertura a kultura vo Vojvodine v diachrónnej perspektíve, synchrónnych priesekoch z hľadiska kontextuálnej stratifikácie*, s finannm príspevkom Pokrajinskho sekretariátu pre vedu a technologick rozvoj.

kurica ľahšie mrvila. Ćasto sa vymrvený kukuričný klas prelomil a jednou polovicou v ruke sa obmŕvali pekné a zdravé zrná. Pazovčania mávali aj stolce, na ktorých z jednej strany sedadla bolo ťežezo slůžiacie na mrvenie. Kukurica sa potom mlela na *kašu* (na šrot). V Starej Pazove bolo iba zopár majiteľov, ktorí doma mali *čekiľár* (šrotovník) a za peniaze alebo *za usúr* (určitú časť z naturálií, ktorou sa platilo za poskytnuté služby) iným mleli kukuricu. Kukurica sa doma naberala do menšieho vreca alebo do *šeňej kapseli* a potom sa buď pod pazuchou, alebo na bicykli niesla zošrotovať. *Kaša* (nahurbo zošrotovaná kukurica – krupica) sa doma preosiala a najčastejšie bola krmivom pre dobytok. Z kukuričnej múky sa varila *mamal'iga* a *gance*, pieklo sa *gerheňa* alebo *mála* a bola to aj posýpka na *slatkuo réjteša*. Múka sa dlho neopatrovala, hrozilo nebezpečenstvo, *že sa zhorkne*.

Mamal'iga

Na sporák sa do *šerpeňi* (nádoby na varenie, panvice) dala zovrieť voda, pridala sa soľ a trochu masti a za stáleho miešania drevenou varechou sa do nej zavárala kukuričná múka. *Mamal'iga frfotala* (prudko vrela) a bolo treba dávať pozor, aby nepopálila ruky alebo tvár. Po zhutnutí sa odstavila. Jedávala sa s mliekom alebo *samá* – na sladko alebo na slano. Keď sa jedla s mliekom, nechala sa trochu vychladnúť. Do taniera sa naberala drevenou varechou, lyžicou sa trochu pokrájala, zaliala sa mliekom a ocukrila sa. Keď sa jedla sama, ešte za horúca sa roztrela masťou lyžicou po tanieri, posypala sa buď (kryštalovým) cukrom, alebo do zlata opraženu cibul'kou a mletou červenou paprikou a pri jedení sa lyžicou z nej ukrajovalo. *Mamal'igu* Staropazovčania jedli na raňajky alebo na večeru.

Gance

Do vody sa nadrobno nakrájali ošúpané surové zemiaky a pridala sa soľ. Keď sa zemiaky uvarili, do toho sa zavárala kukuričná múka (len zriedka sa pridávala pšeničná) za stáleho miešania do zhutnutia. Keď kaša trochu vychladla, masťou lyžicou sa vykrajovali halušky a dávali sa *na kalajsuvanú ťapšu* (na smaltovanú misu v tvare pekáča). Polievali sa roztopenou masťou a posýpali sa strúhaným syrom. Bývali hlavným jedlom. S nimi sa jedla *rosolená* (nadrobno nakrájaná a posolená) cibul'a (Marićová, 2012).

Gerheňa, mála

„*Gerheňa, mála po peci sa vála*“ bolo známe staropazovské úslovie. *Gerheňa* alebo *mála*? Pre väčšinu Staropazovčanov je to jedno. Ide o sladké

pečivo, ktoré sa v minulosti obyčajne pieklo v zime na raňajky vo vykúrenej sedliackej peci a neskoršie v rúre. *Mála* sa robilo tak, že sa do misy dala väčšia šálka kukuričnej múky, zaparila sa s trochou vriacej vody, miešajúc drevenou varechou, pridala sa štipka soli, 2 – 3 lyžice cukru a roztopenej masti, trochu mlieka a jeden kilogram nahrubo nastrúhanej *peťelatki* (jedlá tekvica do pečiva – olaská dyňa). Pieklo sa vo vymastenom pekáči – rozotieralo sa drevenou varechou alebo lyžicou a nesmelo byť hrubé. Hore sa polievalo masťou. Po upečení sa krájalo na štvorce. Podľa niektorých informátorov sa *gerheňa* líšilo od *mála* v tom, že sa do pripraveného cesta nedávala *peťelatka*. V Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska (1, 1995) sa uvádza, že „gerheň alebo maľ – zapečená kukuričná kaša“ na južnom Slovensku bola bežným jedlom (s. 288).

Slatkuo réjteša s kukuričnou múkou

Kukuričná múka bola aj posýpka *slatkiho réjteša* (závinu). Keď sa *lokša* (nekysnuté cesto) rozotiahla na celý stôl, *opt'iahla sa* (hrubé konce sa trhali jednou rukou a obrúcali sa na prsty druhej ruky), poliala sa roztopenou masťou a posypala sa kukuričnou múkou a cukrom. *Réjteša sa zakruťilo* do valca, zvinulo sa a pieklo sa na pekáči. Tento druh závinu sa obyčajne piekol v sobotu, keď sa ináč jedli cestoviny, alebo na *Posiaci d'em* (Štedrý deň) na obed a na Hromnice.

Kaša sa varila iba príležitostne. Keď na zakáľačke zvýšili *hrubie svínske črevá* (bravčové) a *dorka*, vo veľkej *tučovej* (kameninovej) *šerpeňi* sa varila slaná a omastená *kaša*. Keď trochu vychladla, plnili sa ňou črevá, zaviazali sa motúzom, obarili sa v slanej vode a nechali sa na stole v chladnej miestnosti. Boli to *hurke*. Pred konzumovaním sa z oboch strán zapekali na vymastenom pekáči *v rérni* (v rúre) a jedli sa so sviežou *rosolenou* cibuľou.

V chudobných rokoch po vojne Pazovčania pekávali aj kukuričný chlieb. Využil sa tu šrot (múka a nahrubo zošrotovaná kukurica). Zväčša sa *pieklo polovičatuo chľeba*, polovica múky bola kukuričná a druhá polovica *žitná* (pšeničná). Chlieb sa miesil rovnako ako pšeničný, bol aj rovnakého tvaru, ale sa ho menej zjedlo. Kukuričný chlieb býval tvrdší a *zasaduvau* (zastavoval sa v hrdle), bolo ho treba niečím zalievať.

V lete (pri konci júla a na začiatku augusta), kým kukurica ešte nevyzrela, keď zrná už boli dostatočne veľké, ale mäkké a mliečne zrelé, varili sa

celé šúľky. *Nadrapilo sa líšťa a nechton sa probuvalo, či je velmo mliečková. Šúľok sa vilomiu, obieľiu sa a dau sa do hrnca. Odhor sa kukurica pokrila z líštim, viberálo sa krajšie – s prosietku.* Po uvarení sa kukurica na šúľkach jedla taká alebo sa solila.

V septembri, keď kukurica bola tvrdšia, opekala sa *fšpohréte na paráši* alebo vonku na ohni. Dnes sa griluje.

V zime sa varili vylúpané zrnká kukurice ako pochúťka. Po vylúpaní sa zrná cúdili a potom sa cez noc kukurica namáčala vo vode, aby sa ráno dala do hrnca variť. Varila sa niekoľko hodín, kým nezmäkla a nerozpukala sa. Varená kukurica sa záväzne podávala na priadkach dochutená cukrom, makom alebo medom, alebo *samá*. Nieкто ju mal radšej nedochutenú – zubami vyhryzkával mäkkú časť zrn zo šúp. Voda, v ktorej sa varila kukurica, dochutená medom bola výborným liekom proti kašľu.

2. Pukancová kukurica mala oveľa menšie zrnká na menších klasoch, okrúhla alebo *pichľavá* mohla byť tmavočervená, žltá alebo biela. Využívala sa iba úplne suchá. Zrnká sa oddeľovali obyčajne pred použitím alebo pred štvrtkovým predajom na staropazovskom trhu. Veľký piatok bol v Starej Pazove jediným dňom v roku, keď sa *postilo*, a vtedy sa *pukala* kukurica a jedli sa *pukance*. V minulosti sa kukurica *pukala* vonku. *Kastróla* (kotol) sa vybrala, odložila sa nabok a pod *katlátku* (ohnisko, kozub) sa nakládol oheň. Z asi sedemlitrového hrnca, ktorý sa už nepoužíval na varenie, urobila sa *riečica* tak, že sa uchami pripevnil na dve *letvi* alebo *palice* (asi meter dlhé), dno nahradila riečica, ktorá sa pripevnila drôtom – *zadruotuvala sa*, alebo sa dno husto *doďierkavilo*, do hrnca sa nasypala kukurica *za pukaňa* – a hore sa niečím na uchá pripevnila pokrievka. *Riečica* sa posúvala nad ohňom. V domácnostiach, kde takúto *riečicu* nemali, kukurica sa pukala na sporáku v okrúhlym pekáči (v ktorom sa ináč piekol chlieb) prikrytým pokrievkou, ktorá sa pri posúvaní držala *vechtom* (utierkou na utieranie riadu) jednou rukou a malé ucho pekáča sa držalo druhou rukou. Vedľa sa prichystala *vandľa* alebo *veľká miska*, do ktorej sa *pukance* vysypali. Dakedy sa kukurica pekne pukala – a inokedy bolo veľa *osierancou* (nevypukaných zrn), ktoré mohli jesť len tí, ktorí mali dobré zuby. *Pukance* boli sladké, nedávala sa do nich ani soľ, ani olej, ako je to zvykom dnes.

Keďže dievčatá zväčša chodili v kroji, mávali predpásanú *širokú keténku*, do ktorej si nabrali *pukance* a šli na ulicu. Konce *keténki* sa držali pred

sebou alebo sa zaviazali na chrbte. Keď si doma *napukali* kukuricu, *riečica* šla *do susedôu* a dakedy i k ďalším susedom (Marićová, 2009).

3. Sladká kukurica bola obyčajne *časná*, v Starej Pazove ju podľa srbčiny nazývali *šeřerac* a varila sa v lete *na šúľkach* alebo v zime v zrnkách (rovnako ako kukurica siata). Dodnes je obľúbenou pochúťkou. Zrnká sú menšie než pri kukurici siatej, navrchu sú guľaté a sú biele alebo žlté. V minulosti nebolo zvykom chystať kukuricu ako zeleninovú prílohu, no dnes má v kuchyni oveľa širšie využitie.

S obyčajnou kukuricou sa *klukali husi*, zriedka aj kačice. Hus sa držala pod pazuchou, jednou rukou sa jej držal otvorený zobák, do ktorého sa prstom druhej ruky pchala namočená kukurica, kým sa *bachor* (hrvoľ) *ñenapľniü*. Tento chov trval šesť týždňov a opakoval sa ráno a večer. *Kľukaňie* husi bolo špecialitou – rýchlo pribrali na váhe a mali veľkú pečeň. Sadlo sa *vipražilo na masť*, ktorá sa potom používala namiesto bravčovej masti. Mäso sa pieklo alebo sa smažilo a pečeň sa buď varila *na vode*, piekla sa na platni sporáka, alebo sa opekala na *paráši* (na pahrebe) v sporáku napichnutá na vidličku.

LITERATÚRA

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 1. Red. J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava: Veda 1995. 484 s.

MARIĆOVÁ, Anna: Slovenská nárečová lexika Starej Pazovy. Stará Pazova: Kanadem 2010. 242 s.

MARIĆOVÁ, Anna: Veľkonočné sviatky v Starej Pazove. In: Kultúra slova, 2009, roč. 43, č. 2, s. 94 – 100.

MARIĆOVÁ, Anna: Zemiaky a ich spracovanie v staropazovskej kuchyni. In: Kultúra slova, 2012, roč. 46, č. 5, s. 290 – 295.

ROZLIČNOSTI

Spojenie výdajník vody a iné súvisiace výrazy

Nedávno sme dostali otázku, či je spojenie *výdajník vody* správne. Slovo *výdajník* zatiaľ nie je spracované v nijakom výkladovom slovníku slovenčiny, v jazykovej praxi sa však v poslednom čase pomerne frekventovane používa (v korpuse Omnia Slovaca /15.05; ďalej korpus/ je vyše 580 výskytov), a to takmer výlučne v spojení *výdajník vody*, ojedinele v spojení *výdajník mincí* či *výdajník pohárov*: *Počas celej akcie mali návštevníci k dispozícii výdajník vody, ktorý bol po pravej strane od pódia. – Výdajník vody s pripojením na vodovod svojou kapacitou uspokojí akýkoľvek počet ľudí. – Je možné použiť aj minerálku, ale tá výdajník veľmi zanáša minerálnym kameňom. – Automat je možné doplniť o výdajník mincí (hopper) a môže byť použitý napr. na výdaj pamätných mincí. – Výdajník pohárov je ohraničený modrým LED podsvietením.* Slovo *výdajník* sa v jazykovej praxi používa aj v predložkovom spojení *výdajník na vodu*, ako aj s rozličnými prívlastkami: *stolový/stolný výdajník vody, výdajník vody bez barelov, bezbarelový výdajník, podlahový výdajník* a pod.: *Podlahový výdajník je určený na ohrev, chladenie a hygienický výdaj stolnej a pramenitej vody dodávanej v zapečatených vratných plastových obaloch.*

Slovom *výdajník* sa označuje „automat na pitnú vodu“, pričom pri starších typoch ide o stojan s nádobou na vodu, tzv. barel, ktorý sa dodáva naplnený pitnou vodou. Novšie automaty využívajú ako zdroj pitnú vodu (sú napojené na zdroj pitnej vody), ktorú filtrujú, upravujú, chladia či zohrievajú. V rámci zabezpečenia pitného režimu sa takéto automaty montujú v rozličných inštitúciách, podnikoch, na pracoviskách pre zamestnancov či návštevníkov. Vyplýva to aj zo zákonnej povinnosti zamestnávateľa zabezpečiť pre zamestnancov pitný režim. Automaty na pitnú vodu sa u nás nepoužívajú dlho, v minulosti sme ich poznali nanajvýš z amerických filmov. S novou realiou sa k nám dostal aj nový názov *water dispenser*, ktorý používatelia jazyka, najmä dodávateľia týchto zariadení úspešne nahradili domácim ekvivalen-

tom *výdajník vody, výdajník na vodu*. Prirodzene sa naskytá otázka, prečo vzniklo práve pomenovanie *výdajník*, keď používatelia jazyka mohli siahnuť po inom domácom slove, ktoré sa už v podobnej súvislosti používa.

Takým slovom je napríklad *dávkovač*. Tento výraz je známy už dlhší čas, je spracovaný aj vo výkladových slovníkoch, napr. v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003): **dávkovač** -a m. prístroj na odmeriavanie dávok, alebo v 1. zv. Slovníka súčasného slovenského jazyka (2006): **dávkovač** -ča pl. N -če m. **1.** zariadenie na odmeriavanie a zväčša aj sústavné dodávanie určitého množstva materiálu; prístroj na dávkovanie: *infúzny dávkovač; dávkovač studenej a teplej vody; dávkovač cukru, mliečnych nápojov, potravín; dávkovač tekutého mydla; dávkovač na lieky; pojazdný dávkovač jadrových krmív* **2.** let. ventil na zabezpečenie prietoku do prístroja v dávkach potrebných na vykonanie jedného úkonu: *vymeniť pokazený dávkovač*.

Výraz *dávkovač* sa bežne používa v spojeniach *dávkovač mydla, liekov, papiera, diapozitívov, emulzie, plynov, bezdotykový dávkovač, injekčný dávkovač, plastový dávkovač*, napr. *Pri umývadlách sú dávkovače mydla a držiaky s jednorazovými uterákmi. – Dva infúzne dávkovače liekov v celkovej hodnote stotisíc korún získali na detskom oddelení Nemocnice s poliklinikou v Žiline. – Dávkovače na sirupy a iónové nápoje na jednoduché a presnejšie dávkovanie. – Súčasťou (parnej sauny) sú často rôzne dávkovače voní a sol'ných roztokov, takže ide aj o určitú formu arómoterapie. – Bezdotykový dávkovač automaticky zaznamená ruky, žiadne kvapky, žiadny neporiadok. – Oddelenie je vybavené infúznou pumpou a infúznym dávkovačom (v korpuse vyše 3 600 výskytov).*

Z uvedených príkladov je jasné, prečo sa slovo *dávkovač* nevyužilo na pomenovanie automatu na pitnú vodu: ide o pomôcky s menším rozmerom, menej komplikovanou konštrukciou, preto sa prejavila potreba zreteľne významovo odlíšiť zložitejšie zariadenie na výdaj pitnej vody.

Slovo *automat* s významom „zariadenie schopné riadiť nejakú činnosť alebo funkciu samočinne (bez trvalej účasti človeka)“, príp. „zariadenie, ktoré po vhození určitej sumy peňazí (mincí) poskytne určitú službu alebo vydá tovar“, ktoré sa v tejto súvislosti používa na vysvetlenie slova *výdajník*, je už teda významovo dosť „obsadené“.

Ako analógiu možno spomenúť slovo *výrobník* utvorené zo slovesa *vyrobiť, vyrábať*, resp. *výroba*, ktoré takisto nenájdeme v nijakom výkladovom

slovníku, napriek tomu sa v poslednom čase frekventovane – a treba dodať, že aj správne – používa na označenie „zariadenia určeného na výrobu niečoho“, a to najmä v spojeniach *výrobník ľadu*, *výrobník sódy*, *výrobník zmrzliny*, *výrobník pary*, *výrobník cesta*, *výrobník cukrovej vaty*, *výrobník mliečnej peny* a pod. Podobným slovtvorným postupom vznikli aj podstatné mená *výmenník* (← *vymeniť*, *vymieňať*, resp. *výmena*), napr. *výmenník tepla*, *nárazník* (← *naraziť*, *narážať*, resp. *náraz*), *zásobník* (← *zásobiť*, *zásobovať*, príp. *zásoba*) a pod.

Vrátíme sa však k spojeniu *výdajník vody*. V súvislosti s týmto zariadením sa na označenie jeho súčasti, priehľadnej nádoby na vodu, používa slovo *barel*, príp. menej často *galón*, napr. *Výdajníky vody*, *balená pitná voda v bareloch*. – *Distribúcia balenej vody v 18,9-litrových galónoch*. Slovo *barel* je vo výkladových slovníkoch (uvádzame podrobnejší výklad zo Slovníka súčasného slovenského jazyka, 2006; ďalej SSSJ) spracované vo dvoch významoch, a to 1. tech. železný sud najmä na horľavé kvapaliny: *barel benzínu*, *asfaltu* 2. angloamerická jednotka objemu (v Anglicku približne 164l, v USA približne 159l), zn. bl, brl: *cena za barel ropy sa zvýšila o 3 – 5 dolárov*. V našom prípade ide o prvý význam, pričom nádoba na pitnú vodu nie je kovová, ale je zvyčajne zo špeciálneho priehľadného plastu, aby bolo možné kontrolovať spotrebu. Je bežné, že význam nejakého slova sa časom mierne modifikuje, a tak to bolo aj v tomto prípade. Pri slove *galón* sa v SSSJ uvádza iba význam „jednotka objemu v anglosaských krajinách (vo Veľkej Británii a v Kanade 4,546l, v USA 3,785l)“, zn. gal *galón vína*, *benzínu*. Nepokladáme preto za vhodné používať ho vo význame „nádoba na pitnú vodu určená do výdajníka vody“, ako sme to zaregistrovali na internete.

V procese hľadania vhodného výrazu sme zaznamenali aj pokusy o „poslovenčenie“ anglického slova *dispenser*, napr. *dispensory* – *výdajníky vody*, čo nepokladáme za vhodné riešenie. V jazykovej praxi však prirodzene dostal prednosť domáci výraz *výdajník*, ktorý je dobre utvorený, vznikol ako deverbatívum zo slovesa *vydať*, *vydávať* (resp. *výdaj*) → *výdaj-ník* s významom „čo je určené na výdaj, vydávanie niečoho“ a možno ho pokladať za obohatenie slovnej zásoby slovenčiny.

Záver. Novšie slovo *výdajník* používané najmä v spojení *výdajník vody* – napriek tomu, že zatiaľ nie je spracované vo výkladových slovníkoch

– vhodne rozširuje slovnú zásobu slovenčiny a nemožno proti nemu z hľadiska jazykovej kultúry nič namietat’.

Sibyla Mislovičová

Latinské frázy deus ex machina a vis maior: dve strany tej istej mince

Latinčina je jazyk stále živý a aktuálny. Nielen v akademických kruhoch je bežné použiť latinské slovné spojenie na to, aby sa výstižne vyjadrila istá myšlienka alebo presne opísala daná situácia. Výhodou latinského ustáleného slovného spojenia je to, že predstavuje spoločný medzinárodný referenčný bod a jeho význam odkazuje na spoločnú platformu, z ktorej vzišla európska a svetová vzdelanosť. Niektoré latinské frázy sa však používajú nepresne, prípadne ich význam nie je celkom jasný, a preto sa v určitých kontextoch nesprávne zamieňajú. Takými slovnými spojeniami sú napríklad aj *deus ex machina* a *vis maior*. Musíme mať na pamäti, že hoci sú oba tieto výrazy súčasťou slovnéj zásoby slovenského jazyka, sú to cudzie elementy, ktoré sa ustálili ako citátové slovné spojenia, a preto sú nesklonné. Latinské slovné spojenie *deus ex machina* (doslova „boh zo stroja“) nie je také staré, ako by sme si možno mysleli. Napriek tomu, že jeho grécky ekvivalent *ἀπὸ μηχανῆς θεός* [apo méchanés tcheós] má svoj pôvod už v antickej gréckej tragédii, jeho latinský ekvivalent sa objavuje až v období humanizmu v sedemnástom storočí. Pôvodne tento divadelný termín skutočne odkazoval na postavu antického boha, ktorého v podobe herca alebo sochy spustili na divadelnú scénu kladkostrojom. Vzhľadom na to, že sa postava nadprirodzeného božstva zjavovala na scéne v gréckych tragédiách spravidla v situáciách, ktoré sa považovali za neriešiteľné prirodzenými prostriedkami, nadobudol termín metaforickým prenosom nový význam. Už Aristoteles použil slovné spojenie *boh zo stroja* ako označenie umeleckého prostriedku používaného na rozuzlenie deja tragédií. Vo všeobecnosti sa *deus ex machina* považuje, a to najmä v súčasných umeleckých dielach, za umelecký prostriedok nie veľmi vysokej hodnoty a poukazuje vraj na nízky stupeň kreativity autora.

V súčasnej slovenčine, mimo umeleckého kontextu, sa týmto latinským termínom konštatuje nečakané a pozitívne rozuzlenie komplikovanej situácie. Ako uvádza Krátky slovník slovenského jazyka (4., doplnené a upravené vydanie, 2003), *deus ex machina* [deuzegzmachína] je „v antickom divadle boh spustený nečakane na javisko, aby rozriešil zložitú dramatickú zápletku“ a prenesene sa používa na označenie neočakávaného zásahu, ktorým sa rieši zložitá situácia. Slovník súčasného slovenského jazyka A – G (2006) dokonca uvádza ešte jeden význam z terminológie šachu: „mimoriadne prekvapujúci ťah vedúci k výhre v postavení zdanlivo vyrovnanom alebo vedúci k záchrane v postavení zdanlivo už prehratom“.

Termín *vis maior*, ktorého doslovný preklad je „vyššia moc“, nemá v sebe tento imanentný pozitívny aspekt. Práve naopak, implikuje nejakú pohromu nezapríčinenu a neovplyvniteľnú ľudským konaním. S týmto významom sa termín *vis maior* ustálil aj v medzinárodnej právnickej terminológii (kde funguje popri termínoch *force majeure* /vo francúzštine/, *Acts of God* /v angličtine/ alebo *Höhere Gewalt* /v nemčine/) a chápe sa ako okolnosť, ktorá nastala nezávisle od vôle zmluvnej strany. Takáto okolnosť má svoj pôvod väčšinou v prírodnej katastrofe (napr. v zemetrasení, povodni, sopečnom výbuchu, cunami, požiari) alebo v ľudskej činnosti (napr. vo vojnách, v štrajkoch, občianskych nepokojoch, sabotážach), za ktoré povinná strana nenesie ani nemôže niesť zodpovednosť. Termín *vis maior* vznikol na základe zásady v rímskom práve aplikovanej v prípade zásahu náhodnej udalosti: *Casus a nullo praestatur* (za náhodu nikto nezodpovedá). Slovné spojenie zachytávajú aj slovenské slovníky, napríklad akademický Slovník cudzích slov (2005) uvádza heslo *vis maior* s výslovnosťou [víz major] ako nesklonný, knižný a odborný výraz vo význame „neobyčajná, objektívne neodvrátiiteľná okolnosť, ktorej sa nedá zabrániť, vyššia moc“.

Oba termíny: právnický termín *vis maior*, ako aj citátový výraz *deus ex machina* označujú neočakávanú udalosť spôsobenú zásahom zhora. Zatiaľ čo pri výraze *vis maior* ide o udalosť s negatívnym následkom, *deus ex machina* sa používa na označenie rovnako nečakanej udalosti, no s výrazne pozitívnym a harmonizujúcim efektom.

Tomáš Hamar

SPRÁVY A POSUDKY

*Za profesorkou Annou Maričovou
(21. júla 1951 – 23. júna 2016)*

Po statočnom boji s ťažkou chorobou od nás vo veku 64 rokov navždy odišla vojvodinská slovakistka a univerzitná profesorka Anna Maričová, rodená Vestegová.

Narodila sa 21. júla 1951 v Starej Pazove. Pri príležitosti jej životného jubilea v roku 2001 profesor Miroslav Dudok v mesačníku pre literatúru a kultúru *Nový život* (Báčsky Petrovec) napísal príspevok s názvom *Jubilantka Anna Maričová* (č. 11 – 12, s. 645 – 647). Ako jej dlhoročný kolega citlivo vystihol mnohé dôležité súvislosti, ktoré sa týkali pracovných aj osobných pomerov. Napísal aj tieto slová: „Roky jubilantkinho detstva a dospievania v rodine Vestegovej sa niesli v znamení skromnosti a húževnatého zápasu o čestný život a spravodlivý životný postoj. Anna Vestegová sa tohto životného princípu nevzdávala, ba naopak, zušľacht'ovala ho a obohacovala vlastným životným vkladom.“

Naozaj len ťažko nájsť primeranejšie vyjadrenie. A skromnosť, húževnatosť a spravodlivý životný postoj ju skutočne neopustili do posledných dní.

V rodisku navštevovala základnú školu s vyučovacím jazykom slovenským a ukončila ju s vyznamenaním. Staropazovské gymnázium absolvovala v srbochorvátskej triede ako jedna z najlepších študentiek. V rokoch 1970 – 1974 vyštudovala odbor slovenský jazyk a literatúra na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade. Jej záujem o dialektológiu sa prejavil už pri výbere témy diplomovej práce z jazyka (*Jedlá a nápoje v Starej Pazove*). Spätosť s rodným mestom a záujem o významného staropazovského rodáka ju viedli k výberu témy z literatúry (*Vladimír Hurban Vladimírov a Národná jednota*). Po skončení vysokoškolského štúdia nastúpila od začiatku roka 1975 ako asistentka – praktikantka predmetu slovenský jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade. V tom istom roku pokra-

čovala v postdiplomovom štúdiu na Filologickej fakulte Univerzity v Belehrade, ktoré ukončila v roku 1981 úspešným obhájením práce *Glasovni sistem slovačkog govora Stare Pazove (Hláskoslovný systém slovenského nárečia v Starej Pazove)* a získala tak magisterskú hodnosť. Popritom stále pracovala na katedre slovenského jazyka a literatúry ako asistentka slovenského jazyka. Profesor M. Dudok v spomínanom článku naznačuje aj to, že životné podmienky mladej vedeckej a vysokoškolskej pracovníčke veľmi nežičili, spomína *podlomené osobné zdravie a tektonické poruchy v spoločnosti*. No napriek všetkým ťažkostiam sa Anna Marićová vytrvalo venovala svojej doktorskej dizertácii (*Systém slovesných predpôn v slovenčine a srbčine*) a v roku 2002 na jej základe získala doktorát filologických vied na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade. Jej akademická kariéra sa rozvíjala aj ďalej: v roku 2003 sa stala docentkou, v roku 2008 mimoriadnou a v roku 2013 riadnou profesorkou slovenského jazyka a literatúry na svojom materskom pôsobisku v Novom Sade.

Kolegovia a študenti ju poznali ako svedomitú a ústretovú vysokoškolskú pedagogičku. V rámci predmetu súčasný slovenský jazyk prednášala študentom slovenčiny a žurnalistiky morfológiu a venovala sa aj dialektológii. Okrem toho vyučovala slovenčinu ako cudzí jazyk poslucháčov, ktorí si ju zapísali ako výberový alebo druhý slovanský jazyk.

Hlavnými oblasťami vedeckého záujmu a výskumu profesorky Marićovej boli súčasný slovenský jazyk, morfológia slovenského jazyka, dejiny spisovnej slovenčiny, používanie spisovnej slovenčiny vo Vojvodine, dialektológia, onomastika a komparatívny a kontrastívny výskum slovenského a srbského jazyka.

Príspevky z oblasti jazykovej kultúry publikovala v týždenníku Hlas ľudu. Jej recenzie a správy si popri slavistických a slovakistických periodikách našli svoje miesto najčastejšie v mesačníku pre literatúru a kultúru Nový život, ale aj v Dolnozemskej Slovákovi.

Svoje vedecké štúdie, ktorých je v súpise bibliografie na stránke Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade do roku 2013 vyše šesťdesiat, publikovala v srbčine alebo v slovenčine v domácich i zahraničných zborníkoch a časopisoch. Z domácich (v tomto prípade predovšetkým vojvodinských) periodík spomeňme aspoň u nás dobre známy Slovakistický zborník (kedysi Zborník Spolku vojvodinských slovakistov) a časopis Slavistika.

Často publikovala i v chorvátskom časopise *Riječ*, ktorý uverejňuje príspevky z oblasti slovanskej filológie. A, samozrejme, v mnohých zborníkoch, ktoré sú výstupmi z vedeckých konferencií a sympózií konaných v Belehrade, Novom Sade, Záhrebe, Sarajeve, Békešskej Čabe či Segedíne. Jej práce poznáme aj z viacerých slovenských vedeckých zborníkov, napr. príspevok *Náhľady na tvorenie slov v slovenčine a srbčine bol uverejnený* v zborníku *Slovo – Tvorba – Dynamickosť* (2009), viaceré príspevky z oblasti slovných zásob a zvykoslovia Starej Pazovy sú zaradené v druhom zväzku publikácie *Zo studnice rodnej reči* (2014), príspevky s dialektologickým zameraním nájdeme v zborníkoch, ktoré vyšli v sérii *Jazykovedných štúdií* (ďalej JŠ). V zborníku *Súradnice súčasnej slovenskej dialektológie* (JŠ 28, 2010) je to príspevok *Z láski (Do taniera)*, v zborníku *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty* (JŠ 32, 2015) je to *Cudzia lexika v staropazovskom nárečí*. V tom istom roku vyšiel i zborník 19. slovenská onomastická konferencia, v ktorom sa venovala téme *Priezviská ako živé mená staropazovských Slovákov*.

Užšiu spoluprácu so slovenskými lingvistickými orgánmi (s časopismi, so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou), ale aj osobné kontakty nadviazala a postupne prehĺbovala od roku 2007, keď bola na pracovnom pobyte v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. V prvom tohtoročnom čísle časopisu *Slavica Slovaca* vyjde profesorky Marićovej rozsiahla štúdia s názvom *Typické znaky stredoslovenských nárečí vo Vojvodine*.

Jej systematický záujem o komparatívny a kontrastívny výskum slovenského a srbského jazyka našiel svoj odraz v monografii *Slovesné predpony v slovenčine a srbčine* (2008). Zbierka *O jazyku* (2011) obsahuje výber štúdií z takmer všetkých oblastí vedeckého záujmu autorky. Skúmanie diela staropazovského rodáka Vladimíra Konštantína Hurbana, ktorého poznáme skôr ako dramatika, vyústilo do vzniku publikácie *Vladimír Hurban Vladimírov. Jazykovedné práce* (2014), inšpiratívneho prameňa k dejinám slovenského pravopisu a lingvistiky. Anna Marićová je tiež spoluautorkou publikácie *Transkripcia priezvisk Slovákov vo Vojvodine zo slovenčiny do srbčiny* (2011).

Vzácné plody priniesol aj jej dlhoročný dialektologický výskum. Okrem opisu jej rodného nárečia v monografii *Slovenské nárečie Starej Pazovy* (2006) uzrel svetlo sveta aj materiálovo bohatý slovník *Slovenská nárečová*

lexika Starej Pazovy (2010), ktorý vyšiel aj na Slovensku ako *Slovník pazovského nárečia* (2011). V tomto diele priniesla a spracovala cenný materiál a lexikograficky zachytila stav staropazovského nárečia z prelomu tisícročí. Plánovaná, no, žiaľ, neukončená zostala publikácia o staropazovskej kuchyni, tradičných jedlách a nápojoch, v ktorej Anna Marićová chcela rozvinúť tému svojej diplomovej práce. Tejto téme (no aj iným oblastiam tradičných slovenských zvykov) sa venovala v mnohých príspevkoch publikovaných v Pazovskom kalendári a v rubrike Zo studnice rodnej reči v časopise Kultúra slova. Jej príspevky opisujú prostredie, ktoré dôverne poznala, a popri lexikálnom bohatstve Starej Pazovy prinášajú aj pridanú hodnotu svojím etnografickým rozmerom.

Profesorka Marićová bola členkou Juhoslovanskej spoločnosti aplikovanej jazykovedy, Spolku vojvodinských slovakistov, Slovenskej jazykovednej spoločnosti, členkou redakčnej rady časopisu Slavistika (Belehrad) a časopisu Kultúra slova, na rôznych projektoch spolupracovala aj s Ústavom pre kultúru vojvodinských Slovákov.

Na medzinárodnej konferencii *270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine*, ktorá sa konala v októbri roku 2015 v Novom Sade, Anna Marićová predniesla príspevok *Inovačné javy v stredoslovenských nárečiach vo Vojvodine*. Nevedeli sme, že je to jej posledné vystúpenie. V kuloároch konferencie sa rodili plány na ďalšiu spoluprácu, hoci so slovíčkom ak... Ešte toho bolo veľa, čo nám chcela a mohla dať. Odišla tak, ako žila, bez veľkých slov. Asi to tak cítili viacerí, čo ju poznali osobne. Tak to zachytil aj profesor Miroslav Dudok, ktorý o nej v roku 2001 napísal: „vo vojvodinskej slovakistike je váženou odborníčkou, ktorá v tichosti a bez fanfár posúva naše slovakistické myslenie dopredu“.

S veľkou vďakou za to na pani profesorku Annu Marićovú spomíname.

Lubica Dvornická

Za PhDr. Máriou Ivanovou-Šalingovou, CSc.

V polovici apríla tohto roka sme sa dozvedeli smutnú správu, že 14. apríla 2016 vo veku deväťdesiattri rokov ukončila svoju životnú púť dlhoročná vedecká pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV PhDr. Mária Ivanová-Šalingová, CSc.

Doktorka M. Ivanová-Šalingová sa narodila 24. 3. 1923 v malebnej podtatranskej obci Batizovce neďaleko Popradu. V rokoch 1942 – 1947 študovala na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave odbor slovenský jazyk – nemecký jazyk. Po skončení vysokoškolského štúdia v rokoch 1947 až 1951 pracovala v Nakladateľstve Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave ako vedúca redakcie. Od roku 1952 až do odchodu do dôchodku v roku 1982 bola pracovníčkou akademického jazykovedného pracoviska (v rokoch 1952 – 1953 Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a umení, 1953 – 1966 Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a od roku 1967 Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied). Odchodom do dôchodku sa jej záujem najmä o súčasnú spisovnú slovenčinu neskončil, o čom svedčí množstvo položiek v jej bibliografii po roku 1983. V roku 1949 získala titul PhDr. a v roku 1961 titul kandidátka vied.

Pracovnou náplňou M. Ivanovej-Šalingovej bol výskum súčasného slovenského spisovného jazyka, najmä lexikológia, lexikografia, štylistika a jazyková kultúra. Výsledkom jej výskumnej činnosti boli desiatky vedeckých štúdií publikovaných najmä v časopisoch *Slovenská reč*, *Jazykovedný časopis*, *Slovenská literatúra*, *Kultúra slova*, ale aj v *Jazykovedných štúdiách* a mnohých zborníkoch, viaceré lexikografické diela a veľké množstvo odborných článkov a popularizačných príspevkov. Svoju prvú štúdiu publikovala v roku 1952 v *Slovenskej reči* pod názvom *O dvojtvaroch v spisovnej slovenčine*. V mnohých štúdiách sa venovala problematike súvisiacej s lexikológiou a lexikografiou, ako to vidno z názvov štúdií *Z problematiky slovníka cudzích slov* (1954), *K štylistickej charakteristike slov v normatívnom slovníku* (1955), *Štylistické kvalifikátory v Slovníku slovenského jazyka* (1966), *Dublety a varianty v Slovníku slovenského jazyka* (1967), *Expresívny príznak* (1967), *Aktualizovaná expresivita lexikálnych prostriedkov* (1971), *Jazykovedné teórie o systéme v lexike* (1973), *Apelativizácia*

vlastných mien ako lexikálnosémantický proces (1973) atď. Veľkú pozornosť venovala jazykovej stránke umeleckej literatúry a výsledky svojich zistení publikovala napríklad v štúdiách *Dialogická povaha Rozprávok starej matere od M. Jančovej* (1955), *K výstavbe kontextu v próze M. Urbana* (1958), *Frazeológia v Kalinčiakovej Reštavrácii* (1958), *Prvky ľudovej reči v Kalinčiakovej Reštavrácii* (1958), *Štruktúra textu epickej prózy* (1962), *K analýze štýlu drámy* (1964), *Prostriedky a postupy humoru v próze štúrovského obdobia* (1964), *Kalinčiakov humor a štýl* (1964). Záujem o štylistiku vyústil nielen do vzniku štúdií o tejto problematike, napr. *Štýlové rozvrstvenie súčasnej spisovnej slovenčiny* (1963), *Hovorový štýl súčasnej spisovnej slovenčiny* (1963), *Z problematiky dvoch štylistických kategórií* (1965), ale aj do knižných publikácií *Príspevok k štýlu štúrovskej prózy – Štýl prózy Jána Kalinčiaka* (1964), *Hľadanie výrazu – O štýle súčasnej prózy pre mládež* (1964) a napokon súhrn názorov na problematiku štylistiky priniesla v knižnej práci *Štylistika* (1965).

Osobitne treba vyzdvihnúť autorskú účasť M. Ivanovej-Šalingovej na šesťzväzkovom *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968; okrem 4. zväzku) a na *Česko-slovenskom slovníku* (1979). Pri práci na *Česko-slovenskom slovníku* sa zároveň zamýšľala aj nad niektorými problémami porovnávania slovnej zásoby češtiny a slovenčiny a svoje zistenia predložila vo viacerých štúdiách.

Celoživotným záujmom M. Ivanovej-Šalingovej bolo aj lexikografické spracovanie prevzatej slovnej zásoby, najprv v *Malom slovníku cudzích slov* (1. vyd. 1959) a neskoršie v spoluautorstve v *Slovníku cudzích slov* (1. vyd. 1965) a v *Slovníku cudzích slov pre školu a prax* (1988) až napokon vo *Veľkom slovníku cudzích slov* (1. vyd. 1998, takisto v spoluautorstve). Okrem toho vydala aj *Homonymický slovník* (1997), prípravou na toto lexikografické dielo boli dve teoretické štúdie venované homonymii, a to *Teória lexikálnej homonymie* (1980) a *Štatút lexikálnej homonymie* (1981).

M. Ivanová-Šalingová sa zaoberala aj jazykovou kultúrou. Napísala množstvo popularizačných príspevkov do časopisov Slovenská reč, Kultúra slova, Slovenský jazyk a literatúra v škole, do Jazykovej poradne Slovenského rozhlasu a do jazykových rubriek v periodickej tlači, napr. v Pravde, Pravde na víkend, Nedeľnej Pravde, v Práci, vo Večerníku, v Slobodnom piatku, v časopise Javisko, v ktorých sa venovala otázkam jazykovej správnosti zo

všetkých rovín slovenského jazyka, najmä jednotlivým jazykovým jednotkám slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, ale aj výrazom vyčleňujúcim sa zo spisovného jazyka. Jazykovej praxi bola adresovaná aj praktická populačnizačná príručka *Slovenčina bez chýb* (1. vyd. 1998, naposledy 2013).

Odchodom PhDr. Márie Ivanovej-Šalingovej, CSc., slovenská jazykoveda stratila mimoriadne usilovnú a pracovitú znalkyňu spisovnej slovenčiny a jej slovnej zásoby. Výsledkami svojej výskumnej činnosti a svojím dielom sa natrvalo zapísala medzi významné osobnosti slovenskej jazykovedy.

Češť jej pamiatke!

Matej Považaj

Medzinárodná vedecká konferencia (Socio)lingvistika, jej perspektívy, limity a mýty

V dňoch 11. – 13. apríla 2016 sa v priestoroch Smolenického zámku konala medzinárodná vedecká konferencia venovaná jubilujúcemu prof. PhDr. Slavomírovi Ondrejovičovi, DrSc., s názvom *(Socio)lingvistika, jej perspektívy, limity a mýty*. Zúčastnilo sa na nej viac ako 70 lingvistov, pričom 55 z nich aj vystúpilo s prednáškou.

Účastníkov konferencie privítala jedna z jej organizátoriek G. Múcsková, následne sa nielen jubilantovi prihovril J. Dolník. Okrem vysokej kvality vedeckej práce S. Ondrejoviča a rozsahu jej vplyvu na verejný odborný život ocenil aj organizačný a odborný podiel na príprave mladej lingvistickej generácie. Vyzdvihol takisto jeho pozitívne charakterové črty, hlavne schopnosť riešiť problémy pokojnou cestou a vždy priateľské vystupovanie voči kolegom. Pred samotným rokovaním J. Pekarovičová v krátkom príhovore pripomenula aj pedagogické pôsobenie jubilanta a spoluprácu s Filozofickou fakultou Univerzity Komenského pri výchove doktorandov a v mene dekanu fakulty odovzdala jubilantovi Zlatú medailu Univerzity Komenského.

Prvé plenárne rokovanie konferencie otvoril F. Čermák s esejisticky ladeným príspevkom *Záhady okolo sedmičky (a nól)*. Vo svojom zamyslení

ukázal sedmičku a nulu nielen ako čísla a číslovky, zameral sa najmä na ich iné, nematematické vrstvy, ako je napríklad ich symbolický význam v rôznych náboženstvách. Ďalej vystúpil J. Dolník s prednáškou *Jazyk v sociálnej kultúre* a túto časť rokovania uzavrel Ľ. Kralčák, ktorý sa v príspevku *Aktuálna báza spisovnej normy* zaoberal otázkami aktuálneho stavu kultivovanej normy v jazykovej praxi.

Práve norme a jej dynamike boli venované aj príspevky v nasledujúcej sekcii, pričom prednášajúci sa zamerali na normu v oblasti tvorenia slov (M. Ološtiak a S. Rešovská), z hľadiska potrieb jazykovej praxe (J. Wachtarczyková), z pohľadu konfliktu jazyka mesta a jazyka vidieka (L. Satinská) a vo vzťahu k bibliografickému záznamu (J. Behýlová). Do pozornosti sa dostala aj spoluhláska *l*, najmä pohľady na jej kodifikovanú a reálnu výslovnosť (S. Habijanec).

V sekcii *Kultúrne a pragmlingvistické aspekty jazyka* sa mohli účastníci konferencie dozvedieť viac o zmene jazykového a kultúrneho tabu v slovenskom a poľskom kontexte (M. Szymczak-Rozlach), ďalej o jazykovom správaní aktérov jazykovej komunikácie z rôznych kultúr (Z. Dobřík, J. Lauková, P. Bartalošová) a na záver sa J. Papuga snažil ukázať, ako sa dajú vedecké poznatky aplikovať v rámci prípravy koncepcie vyučovania slovenčiny.

Na začiatku popoludňajšieho plenárneho rokovania vystúpil predseda Slovenskej akadémie vied Pavol Šajgalík, ktorý sa poďakoval jubilantovi za dlhoročnú prácu v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, a to najmä vo funkcii riaditeľa, ktorú zastáva aj v súčasnosti. Okrem iného mu poprial veľa tvorivých síl a energie pri výkone tejto dôležitej a zodpovednej úlohy. Svoju gratuláciu pridal aj riaditeľ Ústavu pro jazyk český AV ČR Karel Oliva, pričom aj on vyzdvihol jubilantovu kolegiálnosť, privetivosť a srdečnosť. V odbornej časti rokovania sa oslávencovi prihovoril aj riaditeľ Ústavu svetovej literatúry SAV Adam Bžoch a v príspevku *Pojem konverzácie u Huga Grotia* pripomenul zabudnutý didaktický text významného neskororenesančného nizozemského vzdelanca. Ako posledný v rámci plenárneho rokovania vystúpil V. Patráš s prednáškou na tému *Hodnotový potenciál hovorovej slovenčiny cez periskop sociolingvistiky*, v ktorom predstavil súčasnú hovorovú slovenčinu ako integratívny spôsob dorozumievania v ustavične sa rozširujúcom počte komunikačných situácií s vlastnosťami ústnosti.

Ďalej nasledovalo rokovanie v dvoch sekciách, pričom v sekcii *Kultúrne a pragmalingvisticke aspekty jazyka* odznali jednak príspevky týkajúce sa jazykových prostriedkov a mechanizmov na ovplyvňovanie či dokonca manipuláciu v masmediálnych textoch (M. Parzulová, T. Grigorjanová, A. Genčiová), jednak prednáška M. Harvalíka o socioonomastike, jej histórii vo svete i v českom a slovenskom prostredí, jej teórii, metodológii a najvýznamnejších výsledkoch.

Nehovorilo sa len o súčasnom jazyku, mali sme možnosť vypočuť si aj prednášky z oblasti dejín jazyka. V rámci rozličných kontextov boli predstavené významné osobnosti slovenskej historickej jazykovedy ako Samo Czambel (M. Žiláková, K. Muziková), Martin Hattala (L. Ološtiaková) či Štefan Launer a jeho pohľad na štúrovský spisovný jazyk (I. Klabníková).

Nasledujúci deň otvoril tretie plenárne rokovanie O. Uličný s príspevkom *Spisovná komunikácia ako rituál*. Predstavil symbolické aspekty jazyka, osobitne toho spisovného, a výlučnosť spisovnosti ako základ rituálneho charakteru spisovnej komunikácie. V nasledujúcej prednáške M. Dudok poukázal na preventívningvistický a konfrontačný charakter tradičných i novších vektorov zachovania jazyka pri riešení jazykových problémov v jazykovej diaspóre v bývalej Juhoslávii (vo Vojvodine a v Chorvátsku) a na Slovensku (v okolí Bratislavy). A. Jarošová sa v príspevku *Slovenská lexikografia v situácii dvoch spisovných jazykov* pokúsila opísať jazykovú situáciu v 20. rokoch 19. storočia, keď mali konfesiónálne rozdelení Slováci dva spisovné jazyky s kompletnou kodifikáciou: s dvoma gramatikami (s Doležalovou a Dobrovského na jednej strane a s Bernolákovou na druhej strane) a s dvoma rozsiahlymi, na svoj čas veľmi kvalitnými slovníkmi (Palkovičovým a Bernolákovým), ako aj situáciu, ktorá po nej nasledovala.

V nasledujúcej sekcii sa prednášajúci zamerali na rozličné registre národného jazyka, konkrétne na zvukovú charakteristiku oslovenia počas komunikácie trénera a hráčov staršieho školského veku v kolektívnych loptových hrách (D. Slančová a M. Kraviarová), ďalej na žánrovú štruktúru weblogu (N. Kolenčíková) a sociolekt hráčov počítačových hier na pozadí komunikácie v hre World of Warcraft (A. Záborská).

Výskum lexiky v štruktúrnych i kolokačných vzťahoch formou korpuso-vo-lingvistickej analýzy bol témou ďalšej skupiny príspevkov. Vyhľadávaním kolokácií v rozličných typoch korpusov a následnou analýzou sa prednáša-

júci snažili zistiť, aký je mediálny obraz starého človeka a vzťah spoločnosti k starým ľuďom (V. Schmiedtová), do akej miery prispievajú lexémy pomenúvajúce farby ako komponenty viacslovných pomenovaní k obraznosti a expresívnosti konštrukcie (M. Gavurová), príp. aká je distribúcia afixov v prevzatých slovách označujúcich rôzne ochorenia a aké je ich uplatnenie v kombinácii s českým či počešteným slovným základom pri tvorbe okazionalizmov označujúcich napr. telesné a duševné stavy jedincov. Predstavené boli aj problémy spojené s prácou na slovníku afixov (M. Vondráček), najčastejšie kolokácie výrazu *tak* (L. Jílková), výsledky skúmania dysfemizmov v súčasnej macedónčine a ich použitie aj v oficiálnej komunikácii (M. Błaszak), výskyt partitívneho genitívu a posesívneho datívu vo vete (Z. Kováčová), paradigmatické vzťahy v jazykovom povedomí Slovákov a Poliakov hovoriacich oboma jazykmi (S. Sojda), slovné druhy v nemeckej expresionistickej poézii z kognitívno-lingvistického hľadiska (J. Regulová) či spôsob vyjadrenia čísla a počtu v slovenčine a maďarčine (S. J. Tóth).

V rámci sekcie *Jazyky v kontaktoch* zazneli prednášky o anglicizmoch v staršej slovenčine a v slovenských nárečiach (L. Králik) a o ich fonetickej, fonologickej a ortoepickej adaptácii v češtine (V. Štěpánová). Prezentované boli výsledky dotazníkového výskumu, ktorého respondentmi boli v prvom prípade poslucháči slovakistiky v Maďarsku a ktorý bol orientovaný na problematiku etnickej identity a používania slovenského jazyka (T. Tušková), v druhom prípade sa zisťovalo, či rozumejú Slováci žijúci na Dolnej zemi (v Maďarsku, Srbsku a Rumunsku) vybraným kolokvializmom (S. Zajacová). Odhaľovaniu postojov Rusínov k vlastnej národnosti, spisovnej rusínčine, ako aj k stereotypom týkajúcim sa vzťahu k iným jazykom, nárečiam či väčšinovému obyvateľstvu sa zaoberala J. Kmit'ová.

Počas plenárneho rokovania vystúpila M. Nábělková, ktorá sa zamerala na slovensko-českú lexikálnu medzijazykovú homonymiu z konfrontačného hľadiska. Druhý deň konferencie uzavrel V. Benko, ktorý načrtnol niekoľko možností využitia existujúcich korpusových dát pri sociolingvistickom výskume, napr. v rámci analýzy postojov na báze publicistických a internetových textov.

Nie vždy je zvykom, aby súčasťou vedeckej konferencie bol aj menší „kultúrny program“. Usporiadateľky sa postarali aj o túto časť: po slávnostnej večeri sme mali možnosť zaspomínať si s jubilantom na začiatky jeho

pôsobenia v Jazykovednom ústave, a to prostredníctvom zdigitalizovaných fotografií a krátkeho dokumentárneho filmu, ktorý sa natáčal najmä v 80. rokoch 20. storočia nielen medzi múrmi ústavu, ale aj na rôznych výletoch či na Smolenickom zámku a v jeho okolí. Známe aj menej známe osobnosti slovenskej jazykovedy objavujúce sa na fotografiách pripomenula najmä mladším účastníkom M. Nábělková, ktorá sa postarala aj o zábavný komentár k filmu.

Posledný deň konferencie otvorila J. Pekarovičová, ktorá predstavila aktivity S. Ondrejoviča v súvislosti s letnou školou slovenského jazyka. Pripomenula jeho dlhoročné vedecko-pedagogické pôsobenie v rámci Studia Academica Slovaca so zreteľom na jeho lektorské začiatky, prednáškovú činnosť, ako aj jeho účasť na odbornom-metodickom vzdelávaní lektorov slovenčiny ako cudzieho jazyka. J. Hoffmanová a M. Havlík vo svojom príspevku ukázali najmä to, ako funguje *replika*, *výpoveď*, *prehovor* pri utváraní sekvenčnej štruktúry prirodzených rozhovorov. Poukázali aj na to, ako je tradičné vymedzenie týchto pojmov zaťažené vnímaním jazykovej komunikácie ako atemporálneho, hotového produktu, a nie ako aktuálneho procesu prebiehajúceho v čase. Cieľom príspevku J. Zemana *Syntax hovorenej češtiny* bolo prispieť k diskusii o stavbe českých nepripravených hovorených prejavov, pričom autor vychádzal z autentických rozhovorov medzi českou mládežou. Na záver plenárneho rokovania vystúpil J. Sabol s prednáškou z oblasti morfológie, v ktorej sa venoval vzťahu neutralizácií a alternácií foném v slovenčine.

Záverečná sekcia bola venovaná gramatickým vzťahom v jazyku. M. Ivanová predstavila koncepciu *Valenčnej gramatiky slovenčiny*, ktorej cieľom je analyzovať gramatický systém slovenčiny z perspektívy východísk valenčnej gramatiky. Pojmami akčnosť a procesnosť sa zaoberala M. Kyseľová, pričom sa pokúsila odpovedať aj na otázku, aký je rozdiel medzi agentívnosťou implikovanou kontextom a akčnosťou verba a na základe akých kritérií sa dá delimitovať trieda akčných a procesných verb. A. Ráčová na príklade verbálnych zloženín poukázala na štruktúru, význam a využitie komplexných predikátov v slovenskej rómčine. Príspevok P. Mittera bol zameraný na jazykovotypologickú charakteristiku kompozície ako jedného zo spôsobov tvorenia slov v češtine. Ako posledná vystúpila K. Mrázková, ktorá prezentovala výsledky syntaktickej analýzy audiovizuálnych záznamov zo zasadnutí mestských zastupiteľstiev.

Vedecká konferencia bohatá na rôznorodé príspevky bola určite nielen odborným prínosom pre všetkých účastníkov, ktorí si mohli vymieňať vedecké poznatky a diskutovať aj kuloárne. Pre mnohých to bola zaiste aj možnosť stretnúť sa, prípadne sa aj zoznámiť s kolegami z iných vedeckých pracovísk a spoznať ich nielen ako lingvistov. V neposlednom rade organizátori dúfajú, že podujatie, ktoré prebehlo v pokojnom prostredí Smolenického zámku a v priateľskom duchu, bolo príjemným sprestrením bežného vedeckého života aj pre jubilanta.

Bronislava Chocholová

Pripomenuli sme si sté výročie narodenia jazykovedca Jozefa Ružičku

Dňa 24. mája 2016 sa konala vedecká konferencia na počesť stého výročia narodenia významného lingvistu prof. PhDr. Jozefa Ružičku, DrSc., ktorú zorganizoval Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri JÚLEŠ SAV (ďalej SJS) v priestoroch Malého kongresového centra vydavateľstva Veda v Bratislave. Spomienkové podujatie bolo zamerané na vyzdvihnutie vedeckej, jazykovokultúrnej, publikačnej aj organizačnej činnosti osobnosti, o ktorej sa dnes hovorí a píše už len veľmi málo.

Konferenciu otvorila predsedníčka SJS Adriana Ferenčíková. V úvode svojho príhovoru zrekapitulovala profesijný životopis Jozefa Ružičku a jeho prínos do slovenskej lingvistiky. Jozef Ružička sa narodil 12. januára 1916 v Nových Zámkoch a zomrel 20. marca 1989 v Bratislave. Jeho vedecká kariéra sa začala na Univerzite Komenského v Bratislave, kde v rokoch 1934 – 1938 študoval slovenský a nemecký jazyk. Napriek tomu, že slovenčina sa mu stala osudovou, vo svojom diele zužitkoval aj poznatky z germanistiky. Venoval sa najmä všeobecnej jazykovede, teórii spisovného jazyka, gramatickej stavbe jazyka, vonkajším dejinám jazyka a jazykovej kultúre. Je autorom alebo spoluautorom mnohých významných článkov, štúdií, monografií a príručiek, z ktorých spomenieme napríklad *Pravidlá slovenské-*

ho pravopisu (1953), *Morfológiu slovenského jazyka* (1966) či *Slovenskú gramatiku* (1. vyd. v r. 1953), na ktorej sa podieľal spolu s E. Paulinym a J. Štolcom. Vypracoval aj *Tézy o slovenčine* a následne koncepciu zákona o slovenčine, ktorý sa však plne uplatnil až po jeho smrti, v podmienkach samostatnej Slovenskej republiky. Zaslúžil sa o vznik časopisu *Kultúra slova*. Organizačné schopnosti J. Ružičku sa prejavili najmä v období, keď pôsobil ako riaditeľ Ústavu slovenského jazyka SAVU, ktorý sa neskôr vďaka jeho iniciatíve premenoval na Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Bol predsedom aj podpredsedom Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV, dnešnej Slovenskej jazykovednej spoločnosti, aj členom domácich a medzinárodných komisií. V závere príhovoru A. Ferenčíková pripomenula slová I. Masára, ktorý spoločenský význam diela J. Ružičku vyjadril označením „štúrovec moderného Slovenska“.

Deéra J. Ružičku Eva Ružičková poslala účastníkom konferencie list, v ktorom opísala svojho otca inak, než ho pozná väčšina lingvistickej obce. Vykreslila ho ako tvorivú osobnosť, ktorá sa vyznačovala pracovitosťou a citom pre krásu. Miloval nielen slovenský jazyk, ale aj hudbu a prácu v záhrade, čoho dôkazom bol aj jeho devínsky dom, pri ktorom vytvoril obdivuhodný park. Spomenula tiež, že slovenčinu neraz prirovnal k javorovým huslíčkám s vysvetlením, že len treba vedieť na nich hrať.

Po slávnostných príhovoroch začal prvý blok príspevkov Slavomír Ondrejovič referátom *Jazykovedec Jozef Ružička (1916 – 1989)*. Nadviazal na úvodné slovo A. Ferenčíkovej, pričom vyzdvihol prácu J. Ružičku v Jazykovednom ústave, ktorá sa niesla v duchu Štúrových moderných myšlienok. Upozornil aj na závažnosť situácie v oblasti morfológie v súčasnej jazykovede, keď podotkol, že *Morfológia slovenského jazyka* je doteraz neprekonaným dielom, a to napriek tomu, že slovenčina sa od 60. rokov zmenila. Okrem pozitívneho hodnotenia si s J. Ružičkom aj zapolemizoval, napríklad v oblasti teórie spisovného jazyka konštatoval rehierarchizáciu kritérií spisovnosti jazyka. Kým J. Ružička považoval za najdôležitejšie kritérium ústrojnosti, S. Ondrejovič (v súlade s novšou teóriou spisovného jazyka) kladie dôraz na normovosť. V závere vyjadril obdiv k cieľavedomosti a húževnatosti J. Ružičku, ako aj k jeho pracovitosti a schopnosti systematicky myslieť.

V nasledujúcom príspevku s názvom *Jozef Ružička v slovenskej jazykovede* Ján Kačala zosumarizoval najdôležitejšie zložky jeho komplexnej

vedeckej činnosti. J. Ružička čerpal nielen z tradičných diel predchodcov (Bernoláka, Štúra, Hattalu, Czambela), ale jeho všeobecnojazykové myslenie ovplyvnil aj jeho učiteľ a predstaviteľ pražskej školy Josef Miloslav Kořínek, na ktorého nadväzoval. Veľkým prínosom bola Ružičkova činnosť v oblasti jazykovej kultúry, ktorú považoval za mimoriadne dôležitú. J. Kačala pripomenul aj aktivity J. Ružičku pri riešení kultúrno-politických, jazykovopolitických a legislatívnych problémov či pri výskume literárneho jazyka, pričom v závere vyzdvihol osobitnú črtu jeho bádateľskej činnosti – snahu, aby slovakistika stála na vlastných nohách a aj v budúcnosti čerpana z vlastných zdrojov.

Nasledoval referát Ivora Ripku *Jozef Ružička – spiritus actor aktivít jazykovedných spoločností*, ktorý začal citátom významného teoretika rétoriky Marca Tullia Cicera: „Dejiny sú svedkami čias, svetlom pravdy, živou pamäťou, učiteľkou života a poslom minulosti.“ Podčiarkol potrebu pripomínať si významné osobnosti, medzi ktoré nesporne patrí aj J. Ružička. Príspevok I. Ripku bol venovaný organizačnej činnosti J. Ružičku v niekdajšom Združení slovenských jazykovedcov SAVU a zameral sa na jeho funkcionárske aktivity v 60. – 70. rokoch 20. storočia, keď zastával funkciu podpredsedu a predsedu združenia. Za najaktuálnejšiu otázku jazykovedy považoval J. Ružička vypracovanie teórie spisovného jazyka, ktorý by vyhovoval vtedajším podmienkam. Vyslovil aj výzvu pristupovať k otázkam slovenského jazyka tak, ako sa pristupuje k národným otázkam, a to nielen s použitím rozumu, ale aj citu. I. Ripka spomenul aj prednášky, ktoré tvorili jadro činnosti združenia a umožňovali členom oboznamovať sa so zahraničnou jazykovednou činnosťou.

Posledný príspevok v prvom bloku nazvaný *Jozef Ružička v kontexte Studia Academica Slovaca* predniesla Jana Pekarovičová. Autorka v ňom predstavila vzdelávaciu činnosť J. Ružičku, ktorý zanechal výraznú stopu v univerzitnej aj zahraničnej slovakistike. J. Ružička sa zúčastnil na pätnástich ročníkoch letnej školy, svoje prednášky orientoval najmä na gramatickú stavbu slovenčiny, jazykovú kultúru, komparatistiku a dejiny slovenského jazyka a slovanských jazykov.

V druhom bloku príspevkov zameranom na gramatiku slovenského jazyka vystúpil Juraj Vaňko s referátom *Morfologické a syntaktické kategórie – väzby a súvislosti*, v ktorom vychádzal z úvodu v Morfológii slovenské-

ho jazyka. Poukázal na výklad o morfológických kategóriách, ktoré sú užším pojmom ako gramatické kategórie zahŕňajúce aj syntaktické kategórie. J. Vaňko charakterizoval kategórie ako všeobecný pojem, ktorý je výsledkom poznania objektívnej a subjektívnej reality a ktorý je nástrojom v procese poznávania. Ďalej špecifikoval predmet syntaxe, ktorým je gramatická a sémantická stavba vety a jej komunikačná funkcia. Definoval aj syntaktické kategórie a označil ich za jednu z jazykových univerzálií, bez ktorých by nijaký jazyk neexistoval.

Ružičkov pohľad na syntax frazém priblížil Jozef Mlacek v referáte *Poznámky k syntaktickej interpretácii frazém v Ružičkovej Skladbe neurčitku*, a to na pozadí dvoch charakteristických znakov, ktoré frazémy z hľadiska tradičnej teórie vymedzujú, teda petrifikovanosti a ekvivalentnosti so slovom. J. Mlacek skonštatoval, že J. Ružička nepokračoval v intenciách tradičnej frazeológie, ktorá hovorila o zániku syntaktických vzťahov medzi jednotkami syntaktických konštrukcií. Ružička vychádzal z bohatej zásoby frazeologických skladieb s neurčitkom, pričom na jednotlivých autorských variantoch frazém (slovných aj syntaktických) ukázal, že nie sú úplne petrifikované a že existuje určitá textová potencia frazém v súvislosti s ich zapojenosťou do širších syntaktických vzťahov.

Na morfológiu sa zamerala aj Mária Šimková v príspevku *Sporné otázky slovenskej morfológie: malé pripomenutie po 60 rokoch*. Porovnávala pritom diskusie z druhej polovice 50. rokov 20. storočia a súčasný stav morfológického výskumu. Upozornila na to, že tak ako v minulosti, aj v súčasnosti dochádza k prudkému vývinu jazykovednej teórie, dnes sa však otázkam gramatickej stavby spisovnej slovenčiny venuje len malá pozornosť. Azda najvypuklejší rozdiel medzi porovnávanými obdobiami je prepojenosť so školskou praxou. Kým v 50. rokoch sa morfológické výskumy odrazili aj pri koncipovaní školských učebníc a gramatík, dnes je táto prepojenosť veľmi slabá. M. Šimková zdôraznila potrebu prenosu najnovších poznatkov do školskej praxe, ktoré by mali vychádzať z novej syntetickej morfológie súčasného slovenského jazyka. Tá by mala odrážať súčasný stav jazyka a potreby používateľov, ktoré možno podoprieť primerane bohatým jazykovým materiálom zo Slovenského národného korpusu.

Spomienkové podujatie uzavrela A. Ferenčíková referátom *Pohľad na častice z hľadiska geografickej diferencovanosti*. V úvode načrtla históriu

vymedzenia častíc v troch slovenských prácach, a to v *Slovenskej gramatike* (Pauliny, Ružička, Štolc; 1953), v štúdiu *K otázke častíc v slovenčine* (Mistrík, 1959) a v *Morfológii slovenského jazyka* (Ružička a kol., 1966). Spomenula aj novšie výskumy venované časticiam (M. Šimková), ako aj stav výskumu častíc v nárečiach (Habovštiak, Ripka, Orlovský, Bartko, Palkovič, Buffa, Slovník slovenských nářečí). Názorne predstavila spracovanie častíc v Slovníku slovenských nářečí, konkrétne stavbu heslovej state, a vymenovala ich charakteristické znaky, napr. bohatý inventár výrazových prostriedkov, relatívne nízky počet jednotiek s celoúzemným výskytom, kompaktný areálový výskyt. Dotkla sa aj slovtvorných variantov častíc, územných synonym, čím poukázala na tvorivý potenciál nářečí ako prirodzene sa vyvíjajúceho útvaru.

Vedecká konferencia venovaná stému výročiu narodenia Jozefa Ružičku sa konala v komornom duchu, plne v súlade s myšlienkou rezonujúcou v prejave každého vystupujúceho, že napriek veľkému prínosu, akým dielo J. Ružičku určite bolo, ostáva osobnosť tohto jazykovedca neznámou pre verejnosť a takmer zabudnutou pre odborníkov. Vďaka organizátorkám podujatia sme mali možnosť pripomenúť si významnú postavu slovenskej lingvistiky druhej polovice 20. storočia, a to nielen z hľadiska profesijného, ale aj ľudského.

Jaroslava Kmit'ová

Náhľad do takmer zabudnutého sveta

[Deväť životov. Rozhovory o preklade a literárnom živote. Eds. Radoslav Passia – Gabriela Magová. Bratislava: Kalligram, 2015.]

Kniha vo forme rozhovorov prezentuje (nielen) profesionálne životopisy deviatich prekladateľov a prekladateľiek jednej generácie. Narodili sa medzi rokmi 1928 a 1943. Z rozhovorov sa dozvieme podrobnosti o prekladaní z veľkých aj malých svetových literatúr (z francúzskej, talianskej, anglickej, ruskej, nemeckej, maďarskej, zo srbskej, z chorvátskej, bieloruskej, poľskej,

ukrajinskej do slovenčiny i zo slovenskej do češtiny). Svojimi spomienkami prispeli Michaela Jurovská, Ján Vilikovský, Karol Wlachovský, Jozef Kot, Jarmila Samcová, Viera Hegerová, Ladislav Šimon, Juraj Andričík a Emil Charous. Rozhovory vedú literárni vedci Radoslav Passia (štyri rozhovory) a Vladimír Barborík (jeden rozhovor) a literárna vedkyňa a prekladateľka Gabriela Magová (štyri rozhovory). V skrátenej podobe vyšli aj na stránkach časopisu Romboid v rozmedzí rokov 2012 – 2015.

Otázkové rámce sú vo všetkých rozhovoroch rovnaké, preto sa kniha dá čítať takpovediac vertikálne aj horizontálne. Rozprávanie sa začínajú opisom rodinného pôvodu a zázemia, pokračujú štúdiom a prvými pracovnými skúsenosťami, prvými prekladmi a dostávajú sa i k reflexii spoločensko-politickej situácie a kultúrneho kontextu. Vzhľadom na to, že rozhovory sa začínajú rodinnou situáciou a predkami, bolo by zaujímavé sledovať, čo sa deje v rodinách prekladateľov a prekladateľiek v ďalších generáciách. Mali deti? Odovzdali ďalej remeslo? Ako sa im darilo skĺbiť pracovný a rodinný život? Tieto otázky sa v rozhovoroch nekladú. V niekoľkých odpovediach sa čo-to medzi rečou dozvieme. Viera Hegerová spomenie dcéru Vierku, ktorá bola vydavateľská redaktorka, v rozhovore s Jurajom Andričíkom sa Radoslav Passia priamo pýta na syna Mariána, takisto prekladateľa, a Ladislav Šimon sa vyznáva, že je vzdialeným príbuzným jazykovedca Martina Ološtiaka.

Knihá však podrobne odhaľuje dnes takmer zabudnuté svety redakčnej praxe, najmä vo vydavateľstvách Slovenský spisovateľ a Tatran v ich zlatom veku. Iste sa číta celkom inak príslušníkom rôznych generácií. Staršej generácii pripomína svet ich aktívneho veku, možno im ozrejmuje súvislosti, ktoré iba tušili. Pre predstaviteľov a predstaviteľky mladšej generácie má však objavný charakter, odhaľuje povolania, kontexty, procesy, ktoré už v dnešnej dobe vôbec neexistujú. Na jednej strane ide o praktické veci ako redakčný proces prekladu v dobe bez počítačov alebo prítomnosť povolaní ako apretátor, ktoré sa z knižnej brandže úplne vytratili. Mladý čitateľ si zrazu uvedomí, o koľko bola v porovnaní so súčasnosťou práca pri príprave knihy zložitejšie štruktúrovaná aj aká veľká pozornosť sa vtedy textom venovala. Otvára sa pred ním zákulisie prekladateľského remesla 20. storočia. Ján Vilikovský opisuje aj anekdotickú príhodu zo 60. rokov, keď ešte nebol dostupný výkladový slovník slovenčiny a redakčný úzus vydavateľstiev bol

prísny: „Pristavil ma raz na chodbe prekladateľ a diskkrétne sa vyzvedal, či Spisovateľ káže používať *vývin* alebo *vývoj*. Pokúsil som sa naznačiť, že to je hádam jedno, ale on ma poučil, že veru nie, že Tatran trvá na jednom z tých slov a Spisovateľ na druhom, len on už zabudol, ktorý na ktorom“ (s. 65). Na druhej strane môže mladú generáciu prekvapiť miera, akou spoločensko-politický kontext zasahoval do vydávania prekladov. Pomedzi rozhovory presvitajú podrobnosti o cenzúre, ťažkom hľadaní kompromisov a presadzovaní kvalitnej literatúry bez ohľadu na politický režim.

Pri rozhovoroch o preklade a literárnom živote nemožno obísť jazyk. Jazykové aj jazykovedné súvislosti sa vinú knihou ako nenápadná, ale podstatná niť, ktorá to všetko spája. Viacerí prekladatelia a prekladateľky si sťažujú na dnešný stav používania jazyka. Viera Hegerová sa vyznáva: „Staré redaktorské štruktúry vymierajú. Trápi ma devastácia slovenčiny najmä v médiách, v prejavoch všetkých používateľov jazyka, politikov nevynímajúc. Pred rokmi som posielala pripomienky do denníkov, bez účinku, mám fascikel s názvom Hrach na stenu, takže už som rezignovala“ (s. 189). Podobne bezmocne sa cíti Juraj Andričík: „Sedím pred televízorom a vykrikujem do prázdna, ak redaktor nepozná rozdiel medzi zámenami samý a sám, ak spomína svetové ‚metropole‘, ak rozlišovanie l a ľ pokladá za gadžovinu“ (s. 244 – 245). Jozef Kot je kritický k novej generácii, s ktorou je v spojení skrz vyučovací proces: „Keď sledujem svojich poslucháčov, ich problém nie je znalosť anglického jazyka, ale predovšetkým neznalosť slovenského jazyka. V súčasnom období sa dosť podceňuje jazyk ako základná súčasť vedomostnej úrovne spoločnosti, a tak aj vysokoškolsky vzdelaný človek si osvojuje akýsi slovenský newspeak – zmesku slovenčiny, češtiny a angličtiny. Občas aj adepti prekladateľstva po prvý raz počujú, že *prádl*o je bielieň, *klud* pokoj a oslovenie *pane* patrí do Biblie“ (s. 148).

Naopak, spolupráca s jazykovedcami sa v rozprávaniach javí ako dobrá. Pre Vieru Hegerovú bolo zásadné stretnutie s neskorším profesorom Ľubomírom Ďurovičom na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského: „Gramatika všeobecne nebola extra obľúbeným predmetom, no na katedre ruštiny vtedy pôsobil mladý odborný asistent Ľubomír Ďurovič, ktorý nás upútal svojím zaujatím pre tento predmet“ (s. 177). Ján Vilikovský chváli stretnutia na redakčných poradách Slovenského spisovateľa s Jánom Horeckým, kde sa hodnotili publikované preklady: „Prizývali sme na tieto

porady pracovníkov z Jazykovedného ústavu; osobitne spomínam na prof. Horeckého, ktorý vždy ochotne prišiel a nepokladal to pod svoju úroveň, ba aj sám iniciatívne hodnotil jazykovú stránku prekladov v časopisoch ako Kultúra slova“ (s. 64). Je zrejmé, že prekladateľom boli jazykovedci oporou nielen pri osobných stretnutiach, ale aj prostredníctvom svojich textov. Karol Wlachovský vyzdvihuje napríklad práce Juraja Dolníka: „Dobrá orientáciu poskytujú najnovšie teórie a náhľady na preklad (teória skoposu, teória akomodácie a asimilácie v podaní jazykovedca Juraja Dolníka) a poznanie, že prekladateľské postupy v zásade predurčuje zámer, zacielenie a účel prekladu“ (s. 110).

Jazykoveda a jazykovedci sú teda prítomní v pozadí príbehov o prekladoch a literárnom živote minulého storočia. *Deväť životov* ponúka rozhovory o preklade, literárnom živote a jazyku, pretože bez neho by žiadny preklad ani literárny život nebol. Jazyk nie je len kulisou, je osou, ktorou sa čitatelia môžu nechať viesť.

Lucia Satinská

SPYTOVALI STE SA

Webinár. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV sme dostali dopyt na význam a skloňovanie cudzieho slova *webinár*:

Slovo *webinár* nie je spracované v lexikografických príručkách slovenského jazyka. Ide o nový výraz prevzatý z angličtiny, kde sa skratkové slovo *webinar* utvorilo zo spojenia *web seminar* (webový seminár) abreviačným postupom. V angličtine sa takýto slovotvorný postup používa pomerne často. Podobne ako slovo *webinár* sa utvorilo napríklad aj skratkové slovo *webzine* (z *web magazine* – webový časopis) aj názov internetového časopisu *InZine* (zo spojenia *internetový magazín*) vydávaného v rokoch 1999 – 2004 na Slovensku. V slovenčine sa takto tvoria nové slová len zriedkavo; sú známe napr. niektoré okazionalizmy, ako je slangový výraz *soráč* (*sorry* + *prepáč*) alebo *kamalásky* (*kamarátky* + *lásky*) z textu piesne Borisa Filana či *neholúcia* (*nežná revolúcia*).

V slovenčine, v ktorej máme slová *web*, *webový* aj *seminár*, je motivácia anglického slova *webinar* identifikovateľná a toto prevzaté slovo sa u nás začalo používať v adaptovanej podobe *webinár* s dlhým *á* analogicky ako slovo *seminár*. Výrazom *webinár* sa pomenúva nový typ interaktívneho internetového seminára alebo prezentácie. V porovnaní so starším spôsobom prezentácie a vzdelávania nazývaným *webcast*, ktorý umožňoval iba jednostranný prenos informácií od autora k adresátovi, *webinár* predstavuje dokonalejší spôsob internetového vzdelávania, pri ktorom môžu účastníci klásť lektorovi otázky a diskutovať s ním. V súčasnosti sa ešte nedá odhadnúť, či si nové slovo (neologizmus) *webinár* nájde natrvalo miesto v našej slovnej zásobe, ale početnosť jeho výskytu v databáze korpusu Omnia Slovaca naznačuje, že v jazykovej praxi je pomerne frekventované. Prečítali sme: *Zasadanie centrálnych bánk a možné scenáre podrobne rozoberá včerajší webinár.* – *Účastník webinára uhradí poplatok iba raz.* – *Povedzme, že navštevujete odborné semináre, IT odborníci navštevujú webináre.*

Cudzie neživotné podstatné mená mužského rodu zakončené na *-ár* ako *dolár*, *formulár*, *seminár* i *webinár* sa skloňujú podľa vzoru *stroj*. Slovo *webinár* má v jednotlivých pádoch tieto tvary: v jednotnom čísle N *webinár*; G *webinára*, D *webináru*, A *webinár*; L o *webinári*, I s *webinárom*; v množ-

nom čísle N *webináre*, G *webinárov*, D *webinárom*, A *webináre*, L *o webinároch*, I *s webinármí*. Popri dokladoch na tvar genitívu singuláru *webinára* (156) sme v korpuse našli aj veľa dokladov na genitívny tvar *webináru* (53). Keďže však podstatné meno *seminár* má v genitíve jednotného čísla príponu *-a* (*seminára*), odporúčame tvoriť rovnako aj genitívny tvar substantíva *webinár – webinára*. Ako všeobecné podstatné meno – pomenovanie formy internetového vzdelávania – sa slovo *webinár* píše s malým začiatočným písmenom.

Katarína Kálmánová

Prečo nie sú vybrané slová na spoluhlásku *f*? – Takúto otázku dostali pracovníčky jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. A takto na ňu odpovedali:

Spoluhláska *f* sa z pravopisného hľadiska, teda z hľadiska písania *i*, *í* alebo *y*, *ý*, zaraďuje medzi obojaké spoluhlásky. Takto sa zaznamenáva v Pravidlách slovenského pravopisu (1971), v Slovenskej gramatike (1968) či v Príručke slovenského pravopisu pre školy (1973). Zoznam slov, v ktorých sa po spoluhláske *f* v slovenčine píše *y*, *ý* (v školskej praxi tzv. vybrané slová), citované príručky neuvádzajú. Je to preto, že spoluhláska *f* nie je pôvodná slovanská hláska a do slovenčiny sa dostala spolu s cudzími slovami. Napr. *Štefan* bola úradná podoba mena podľa latinského *Stephanus*. V domáckych podobách mena *Štefan – Števo, Števko, Števino* – spoluhlásku *f* nemáme. Medzi pôvodné slovenské slová patrí iba niekoľko výrazov, ktoré sú onomatopoického charakteru alebo vznikli z onomatopoických slov, a vo všetkých je mäkké *i*, *í*, napr. *fí, fičať, fidli-fidli, fidlikať, fiha, fik, fikať, fikat*. Preto ani v školských učebniciach nenájdeme vybrané slová po tejto spoluhláske. V slovách cudzieho pôvodu sa zachováva pravopis východiskového jazyka. Mäkké *i* sa píše napr. v slovách *figúra* (z lat. *figura*), *fikcia* (z lat. *fictio*), *filantrop* (z gr. *filanthrōpos*), *financie* (z fr. *finances*), *filc* (z nem. *Filz*), *finiš* (z angl. *finish*), *profil* (z tal. *profilo*), ypsilon zasa v slovách *fyzika* (z gr. *fysika*), *profylaktický* (z gr. *prophylacticus*), vo všetkých zložených slovách s prvou časťou gréckeho pôvodu *fylo-* (napr. *fylogénéza*), *fyto-* (napr. *fytobiológia*), *fyzio-* (napr. *fyziografia*).

Silvia Duchková

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (22)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uverejňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viacej o tom pozri v Kultúre slova, 2014, roč. 48, č. 1, s. 58).

tablet -u m. angl. inform. mobilný počítač, ktorý je integrovaný v dotykovom displeji a ktorý má zabudovanú kameru, mikrofón a reproduktory: *grafický t., detský t., t. s pripojením na internet; tabletový* príd.: *t. počítač, t. časopis, t. displej, t-á učebňa*

ťahadlový príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa ťahadla, vzťahujúci sa na ťahadlo: *ť. hák, ť. mechanizmus, ť. systém, ť-á brzda, ť-á tyč, ť-é ústrojenstvo vozňa*

tajničkový príd. týkajúci sa tajničky, vzťahujúci sa na tajničku: *t. rébus, t-á súťaž, t-é polička, t-é výrazy*

talárový príd. týkajúci sa talára, vzťahujúci sa na talár; podobný taláru: *t. golier; súčasťou t-ého pláštá je pelerína; t-é šaty*

tamburínový príd. týkajúci sa tamburíny, vzťahujúci sa na tamburínu; podobný tamburíne: *t. krúžok, t. plech, t-á palička; t. part; t. súbor; t. zvuk; text. t. steh*

tankеровý príd. týkajúci sa tankera, vzťahujúci sa na tanker; určený pre tankery: *lodná t-á doprava, t-á preprava; t-á spoločnosť; t-á flotila; t. prístav*

tankistka -y -tiiek ž. vojačka ako členka osádky tanku: *ruská t., t-y Červenej armády*

tarhoňový príd. zhotovený z tarhone: *t. nákyp, t. šalát so šampiňónmi, t-á polievka, t-é zeleninové rizoto*

taškový príd. týkajúci sa tašky, ktorý má tašky; podobný taške: *t-é zapínanie; t. matrac; tech. t. filter; žel. t. vagón*

taštičkový príd. týkajúci sa taštičky, ktorý má taštičky; podobný taštičke: *t. matrac, t. pružinový systém, t-é pružiny*

taxikový príd. týkajúci sa taxíka, vzťahujúci sa na taxík: *t-á doprava, t-á firma, t-á služba, t-é stanovište*

tégel' -gl'a mn. -gle m. (slovo je už v SSJ) hut. žiaruvzdorná nádoba tvaru obráteného zrezaného kužeľa, ktorá sa používa na tavenie a žíhanie kovov: *rozžeravený t.; tégl'ový príd.: indukčná t-á pec; t-á ocel'*

tematizovať' -uje -ujú nedok. i dok. **1.** lingv. vytvárať, tvoriť tému (východisko, základ) vety, výpovede **2.** odb. utvárať, tvoriť tému: *t. kultúru školy a výchovných zariadení, t. sociálne aspekty súčasnosti, t. spôsob nášho videnia sveta* **3.** publ. určovať, určiť tému niečoho: *t. problémy vzdelávania, t. štrajk, t. nastávajúce voľby*

temperačný príd. určený na temperovanie: *t. prístroj, t. systém, t-á armatúra, t-á komora, t-á nádoba, t-á stanica; t-á teplota*

tenkovrstvový príd. ktorý má, vytvára tenkú vrstvu: *t. tmel, cementový t. poter, t-á omietka, t-é lepidlo; t. výmenník tepla, t. solárny článok; t-á nádrž*

tepelnotechnický príd. tech. týkajúci sa tepelných pomerov z hľadiska technického vyhotovenia: *t. posudok budovy, t. výpočet, t-é požiadavky, t-é vlastnosti stavebných konštrukcií, t-á norma*

teplýmenný príd. ktorý umožňuje výmenu tepla: *t. obal budovy, t. povrch, t-á plocha výmenníkov tepla, t. systém, t-á rúrka*

teplovzdorný príd. (slovo je už v SSJ) tech. ktorý odoláva teplu: *t. tmel, t. silikón, t. smaltový sprej, t-á farba; t. vodič; t. povrch, t-á podložka, t-á vložka; teplovzdornosť -i ž.: *vysoká t., t. kaučuku, t. živočíšneho gleja, t. do 280 °C**

teráriový príd. týkajúci sa terária, vzťahujúci sa na terárium; určený do terária: *t. bazén, t-á dekoratívna jaskyňa; t. substrát, t-á rašelina; t. teplomer*

termínovník -a m. časový prehľad plánovaných podujatí alebo činností (jednotlivca alebo organizácie): *t. plánovaných akcií, t. podujatí ľudovej kultúry, t. súťaží, t. zasadnutí komisií, t. zápasov*

termojadrový príd. súvisiaci so syntézou atómových jadier, pri ktorej sa ľahšie jadrá atómu zlučujú s ťažkými jadrami, pričom sa uvoľňuje veľké množstvo energie, termonukleárny: *t-á reakcia; t. reaktor, t-á elektrárň*

termomechanika -y ž. odbor fyziky skúmajúci teplo, šírenie tepla a jeho vzťah k iným druhom energie: *katedra t-y*; **termomechanický** príd.: *t. analyzátor*; *t. konvertor*; *t. regulátor*; *t-á analýza*, *t-á úprava povrchu dreva*; **termomechanicky** prisl.: *t. valcované konštrukčné ocele*

tetovač -a m. kto sa venuje tetovaniu: *t. tela*, *umelecký t.*; **tetovačka**¹ -y -čiek ž.

tetovačka² -y -čiek ž. tetovanie: *t. na telo*, *nalepovacia t.*, *svietiacia t.*, *detská t.*

tetovanie -ia s. obrazec vytvorený vpichávaním farbiva do kože; obrázok, ktorého odtláčením vznikne dočasné tetovanie, tetovačka²: *dočasné t.*, *trvalé t.*, *čierno-biele t.*, *metalické t.*, *starat' sa o čerstvé t.*

tienič -a mn. -e m. prostriedok, ktorý zabraňuje priamemu vyžarovaniu lúčov, tienidlo: *t. elektromagnetického smogu*, *t. na zníženie negatívneho pôsobenia mobilov*, *t. patogénnych účinkov*, *bytový t.*, *veľkoplošný t.*

tienidlový príd. týkajúci sa tienidla, vzťahujúci sa na tienidlo: *t. držiak*, *t. krúžok*, *t. luster*; *t. panel*, *t. rám*, *t-á časť svietidiel*

tínedžer, pôv. pís. teenager -a m. angl. hovor. kto má vek od 13 do 19 rokov: *šestnásťročný t.*, *výchova t-a*, *talentovaní t-i*; **tínedžerka** -y -riek ž.; **tíneďžerský**: *t. vek*, *t. časopis*, *t. slovník*, *t. život*, *t-á móda*, *t-á láska*

tlačka -y -čiek ž. (slovo je už v SSJ) pomôcka, prostriedok na stláčanie, uzatváranie hadíc ap.: *hadicová t.*, *plastová t.*, *byreta s t-ou*, *hadičky sa uzavrujú t-ami*

tlačný príd. (slovo je už v SSJ) **1.** uspôsobený na tlačenie *t. remorkér*; *t. traktor*; *t. ventil*, *t-á pružina*, *t-á vrtuľa*, *t-á dýka* **2.** týkajúci sa tlaku: *t-á sila*

tlakovať -uje -ujú nedok. odb. tlačiť médium do uzavretého priestoru nejakého zariadenia: *t. naftu*, *hadicu t. vodou*; *t. radiátory*, *t. systém ústredného vykurovania*, *t. nádrž dodatočne stlačeným vzduchom*, *t. kompresorom*; *t. na nižšiu hodnotu tlaku*

tlejivý príd. ktorý je sprevádzaný tlením, ktorý využíva tlenie: *t. výboj*, *t-é žiarenie*, *t-á zložka odpadu*; *t-á žiarovka*, *t-á lampa*; **tlejivosť** -i ž.: *vyvolať t.*

tlmivka -y -viek ž. (slovo je už v SSJ) elektrotech. cievka na odfiltrovanie signálov vyšších frekvencií v elektrickom obvode, tlmiača cievka: *odrušovacia t.*, *zváracia t.*, *výkonová t.*, *svetidlová t.*, *žiarivková t-a*; **tlmivkový** príd.: *t. predradník*, *t. snímač*, *t-é filtre*; *t. systém*, *t. výstup*

točnica -e -níc ž. (slovo je už v SSJ) tech. otáčacie zariadenie slúžiace na rozličné účely: *t. ťahača, t. privesu; točnicový* príd. (slovo je už v SSJ): *t. prives, t. podvozok, t-é riadenie privesu*

tolerovateľný príd. ktorý možno tolerovať: *t. denný príjem potravy, t-á dávka alkoholu, t. pokles tlaku, t. hluk v záťaži, t-á chyba, t-é riziko; tolerovateľne* prisl.: *t. krátky čas; tolerovateľnosť* -i ž.: *t. lieku, t. vakcíny, nízka t. olejových preparátov; t. rizika*

tranzitovať -uje -ujú nedok. prechádzať, prepravovať cez nejaké územie, obyč. iného štátu: *cez Poľsko začínajú t. početné výpravy turistov; t. elektrickú energiu, t. plyn; veľa tovaru t-uje do ďalších krajín*

tranzitujúci príd. ktorý tranzituje: *t. cestujúci, t. turisti, t. vodiči; t. tovar; t-a loď, t-a doprava; astron. t-a planéta*

traťomer -a/-u L -e mn. -y m. žel. zariadenie, ktoré pomocou značiek udáva v personálu (vlak) polohu vozňov na trati: *elektronický t., t. lanovky*

trieskovanie -ia s. odb. vytváranie, zhotovovanie triesok: *technológia t-ia*

trigonometer -tra L -tri mn. -tre m. (slovo je už v SSJ) geod. základný vrcholový bod trojuholníka pri triangulácii: *vrchol t-a, východne od t-a, v okolí t-a*

trištvrtkilový príd. vážiaci tri štvrtke kilogramu: *t. chlieb, t-á saláma, t. chladič*

trištvrtelitrový príd. ktorý má objem troch štvrtín litra: *t-á fľaša, t-á nádob*

trištvrtero -a L -u m. **1.** obdobie troch štvrtín roka: *najbližší polrok až t. budú niektoré pobočky zatvorené; hospodárske výsledky za t., úprava rozpočtu za t., v uplynulom t-u nehodovosť klesla* **2.** rozhranie troch štvrtín roka: *t. sa nezadržateľne blíži; trištvrteročný* príd.: *t. zisk, t-á prestávka vo výstavbe; t-á kontrolná práca, t-á klasifikácia, t-á porada*

trojdnie -ia s. cirk. obdobie troch dní: *modlitbové t., Veľkonočné t.*

trojhlavý príd. (slovo je už v SSJ) ktorý má tri hlavy: *t. drak, t-á obluda; t-é božstvo; anat. t. sval*

trojradový príd. (slovo je už v SSJ) ktorý má tri rady: *t. perlový náhrdelník, t. peračník, t-é zapínanie; tech.: t-é ložisko s dvomi radmi guľiek a jedným radom valčekov medzi nimi; t-é ozubené kolesá, t-é valčekové reťaze; trojradovo* prisl.: *listy sú t. striedavé; medzi stĺpkami bude natiiahnutý napínací drôt t.*

trojsklo -a -skiel s. tri napevno spojené sklené tabule, medzi ktorými je vzduch al. inertný plyn, trojité sklo: *izolačné t., tvrdené t., bezpečnostné nízkoenergetické t. proti hluku*

trojvodičový príd. (slovo je už v SSJ) elektrotech. ktorý sa skladá z troch vodičov, ktorý má tri vodiče: *t. systém, t. kábel, t. privod sieťového napájania, t-á prípojka, t-á rozvodná sieť*

trojzložkový príd. ktorý sa skladá z troch zložiek: *t. lak, t. herbicídny prípravok, t-á zmes, t-á zliatina; t. komínový systém; t. výpočet odmien maňažerov*

trsnatý príd. (slovo je už v SSJ) ktorý rastie v trsoch: *t. bambus, t. ker, t. po-rast, t-á tráva, t-é trvalky; bot. lomikameň t. Saxifraga rosacea*

trúdnik -a mn. N a A -y m. (slovo je už v SSJ) parazitná huba, ktorá rastie obyč. na odumretom al. hníjúcom dreve: *bot.: t. šupinatý Polyporus squamosus, t. gaštanovohnedý Polyporus badius*

tuponosý príd. (slovo je už v SSJ) ktorý má tupý nos: *t-á hlava, t-é psy; t-é prítlačie kladivo; zool.: nosorožec t. Ceratotherium simum; pleskáč t. Abramis sapa; vorvaň t. Physeter catodon*

turbočerpadlo -a -diel s. tech. čerpadlo poháňané turbínou: *palivové t., kyslíkové t., vysokotlakové t.; turbočerpadlový* príd.: *t. agregát, t-á jednot-ka*

turbodúchadlo -a -diel s. (slovo je už v SSJ) tech. dúchadlo poháňané tur-bínou: *hybridné t., t. s nastaviteľnými vlastnosťami, testované t.; turbodú- Chadlový* príd.: *t. agregát, t. mechanizmus, t. motor*

tužinka -y -niek ž. obuv. bezpečnostná výstuha v špici topánky: *ocel'ová t., hliníková t., nekovová t., bezpečnostná t.*

tvrditeľný príd. ktorý sa dá robiť tvrdším, tvrdým, ktorý sa dá tvrdiť: *náterový prostriedok t. teplom, t-á živica; t-é lisovacie hmoty, t-é kaučukové lepidlá; tvrditeľnosť* -i ž.

tvrdomer -a/-u L -e mn. -y ž. (slovo je už v SSJ) tech. prístroj na meranie tvrdosti materiálov: *digitálny t., elektronický t., kamerový t., prenosný t., kalibrácia t-ov; tvrdomerový* príd.: *t-á a mikrotvrdomerová zostava, t-é doštičky*

úber -u odb. uberanie, ubratie: *ú. látky, vibračno-excentrická brúska na vysoký ú., ú. pri hobl'ovaní; mechanická energia na ú. materiálu; úberový* príd.: *vysoký ú. výkon*

úbežník -a m. (slovo je už v SSJ) geom. bod, v ktorom sa zbiehajú rovno-
bežky pri perspektívnom zobrazení: *ú. priamok, ú. lineárnej perspektívy;*
úbežníkový príd.: *ú. bod, ú. obraz*

účastníctvo -a s. práv. účasť: *ú. v stavebnom konaní, vedľajšie ú. v exe-
kúčnom konaní, ú. a zastúpenie v civilnom súdnom konaní, ú. na trestnom
čine*

účinník -a m. fyz. podiel činného a zdanlivého elektrického výkonu
v elektrickom obvode striedavého prúdu: *celkový ú., výstupný ú., ú. elektro-
motora, ú. elektrickej energie fotovoltickej elektrárne*

údolnica -e -níc ž. (slovo je už v SSJ) odb. spojnica najnižších bodov údolia;
spojnica najnižších miest dna toku: *zatravná ú.; ú. príležitostného potoka;*
údolnicový príd.: *ú. oblúk, ú-á poľná cesta; ú-é zakrivenia komunikácií*

udržateľný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý sa dá udržať: *u. proces, trvalo u.
rozvoj, u-á úroveň výroby, u-é poľnohospodárstvo; udržateľne* prísl: *u. zvy-
šovať zamestnanosť, trvalo u. riadiť lesné hospodárstvo; udržateľnosť* -i ž.:
schopnosť systému zachovať sa pre súčasné a budúce generácie: *u. budov,
u. výstavby, u. vývoja, u. životného prostredia*

udržiavač -a mn. N a A -e m. neživ. zariadenie na udržiavanie niečoho: *u.
napätia, u. stálej teploty, integrovaný u. odstupu vozidla; inform. u. pamäte
počítača pri výmene akumulátora*

udržiavateľ -a mn. -ia m. (slovo je už v SSJ) kto sa stará o udržiavanie nie-
čoho: *u. ľudského pokolenia, u. ľudových tradícií, u. odrody, u. hrobového
miesta; udržiavateľka* -y -liek ž.: *u. systému, u. rodu; žena u. tepla v rodin-
nom kozube; udržiavateľský* príd: *u. príspevok, u. poplatok, u-á činnosť*

udržiavateľný príd. ktorý sa dá udržiavať: *lahko u. povrch, ľahko u-á
záhrada, ťažko u. trávnik; udržavateľnosť* -i ž.: *ľahká u. materiálu, pokyny
na u. zariadení*

uhlíkatý príd. (slovo je už v SSJ) obsahujúci uhlík, uhľikový: *u. zvyšok, su-
chý u. materiál, u-á prísada*

Matej Považaj

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Rola papiera?

IVETA VANČOVÁ

Slovo *rola* funguje v slovenčine vo významoch „stvárnenie divadelnej alebo filmovej postavy; úloha“, napr. *komická rola*, *hrať hlavnú rolu*, a „postavenie, funkcia, úloha“, napr. *sociálna rola*, *zohrať významnú rolu v dejinách*. Popri slove *rola* v uvedených významoch, ktoré nájdeme v Krátkom slovníku slovenského jazyka, používa sa slovo *rola* aj v úplne inom význame, a to na označenie niečoho zvinutého do tvaru valca, napr. *rola baliaceho papiera*; *rola podlahovej krytiny*. Niektorí ľudia vnímajú takéto používanie slova *rola* ako nesprávne, keďže nijako nesúvisí so slovom *úloha*. V tom majú síce pravdu, ale v slovenčine máme aj také dvojice slov, ktoré rovnako znejú, ale vznikli z rozličných základov (porov. *čelo* „časť hlavy“ – *čelo* „violončelo“). Slovo *rola* vo význame „valcovitý útvar, ktorý vznikol zvinutím“ je prevzaté, má pôvod vo francúzštine, do slovenčiny sa dostalo cez nemčinu a uvádza sa v slovníkoch cudzích slov. V spojeniach *PVC sa dodáva v rolách*; *textil balený v rolách* je slovo *rola* použité správne a v rovnakom význame môžeme použiť aj synonymá *zvitok*, *kotúč* alebo *bal*.

(Roľnícke noviny, 2010, č. 1 – 2, 31. decembra 2009, s. 19)

KS

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300